

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

Ἰπὸ τοῦ κ. ΧΡ. Ν. ΑΓΑΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους θ. Τόμ. Η')

§ 9. Τὰ προβλήματα τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου

Ἐκ τῶν ἐν § 2 ἐκτεθέντων προκύπτει, ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον εὐρίσκειται ἐν συνεχεί ἐξελίξει, ὑπεσημάναμεν δὲ τὰς κατευθύνσεις αὐτῆς. Ἦδη θέλομεν ἐξετάσῃ ἐγγύτερον τὰ εἰδικώτερα προβλήματα, ἅτινα ἐκ ταύτης γεννῶνται καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἐμφανίζεται ἐντονώτερον ὁ ἐξελικτικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐργατ. δικαίου. Ὡς τοιαῦτα θεωροῦμεν, α. τὴν σχέσιν τῆς ἐργασίας, β. τὴν ἐξηρητημένην παροχὴν ἐργασίας, γ. τὸν μισθόν, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς παρεχομένης ἐργασίας, δ. τὴν διεύρυνσιν τῆς ὑποχρέωσης προνοίας τοῦ ἐργοδότη καὶ ε. τὴν σταθερότητα τῆς σχέσεως ἐργασίας. Εἰς τὰ προβλήματα ταῦτα θὰ ἡδύνατο νὰ προστεθῇ καὶ τὸ τῆς συλλογικῆς διαμορφώσεως τῆς σχέσεως ἐργασίας. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐξητάσαμεν κατ' ἐπανάληψιν ἀνωτέρω ὑπὸ διαφόρους τοῦ ἐκδηλώσεως, ὡς συλλογικὴν σύμβασιν ἐργασίας, διαιτητ. ἀπόφασιν, κανονισμὸν ἐργασίας καὶ ὡς ἀπεργίαν δὲν θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ περιλάβωμεν ἐνταῦθα ἐκ νέου εἰδικὴν παράγραφον.

α. Σχέσις ἐργασίας

1) Ἡ σύμβασις ἐργασίας εἶναι ἡ σύμβασις, διὰ τῆς ὁποίας ἐν πρόσωπον ὑπόσχεται νὰ παράσῃ εἰς ἕτερον ἐξηρητημένην ἐργασίαν, κατὰ κανόνα, ἔναντι ἀμοιβῆς. Ἀπὸ τῆς καταρτίσεως τῆς συμβάσεως δημιουργοῦνται ἐκατέρωθεν ὑποχρεώσεις, αἵτινες ἀποκορυφοῦνται μὲ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἐνοχῆς. Οὕτως εἶναι φυσικὸν νὰ διακρίνωμεν δύο στάδια, τὸ τῆς καταρτίσεως τῆς συμβάσεως καὶ τὸ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς (1). Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ἐκτελεῖται «σύμβασις» τις ἐργασίας χωρὶς νὰ εἶναι ἔγκυρος διὰ διαφόρους λόγους. Ἐγεννήθη τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον θὰ ἐφαρμοσθοῦν ἐπὶ τῆς δημιουργηθείσης σχέσεως οἱ κανόνες τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου. Ἦδη κατὰ τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας τοῦ γερμανικοῦ ἀστ. κώδικος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν G i e r k e καὶ M e n g e r (2) ἔτο-

1) Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται γενικῶς ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ. Ἄμα τῆ τελείωσι τῆς συμβάσεως μετὰ ταῦτα ὑφίσταται μόνον ἡ ἐνοχικὴ σχέση. E n n e c c e r u s - L e h m a n n. Schuldrecht, 1950 σ. 1 ἐπ. N i p p e r d e y. Beiträge zum Tarifrecht 1925, σ. 112. O R i p e r t. Les forces créatrices du droit, 1955, σ. 273, θεωρεῖ τὴν σύμβασιν ἐργασίας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐργασίας, ὡς «les ombres vaines, qui se dissipent».

2) G i e r k e Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches und das deutsche Recht, 1899, καὶ βραδύτερον: Die Wurzeln des Dienstvertrages ἐν Festschrift für Brunner 1914, σ. 37 ἐπ. M e n g e r. Das Bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen, 1890.

νίσθη δ προσωπικός χαρακτήρ τῆς συμβάσεως ἐργασίας καὶ ὅτι ἐκ τῆς παροχῆς τῆς ἐργασίας γενῶνται προσωπικαὶ σχέσεις, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ υποβληθοῦν εἰς τοὺς διὰ τὰς λοιπὰς ἐνοχικὰς συμβάσεις ἰσχύοντας κανόνας, οὔτινες ἀποβλέπουσιν ἀπλῶς εἰς ἀνταλλαγὴν περιουσιακῶν στοιχείων. Ἐνταῦθα ὑποχρεοῦται τὸ πρόσωπον, ὡς τοιοῦτον· ἢ ἀρχὴ αὕτη ἐπηρέασεν, ὥστε βαθμηδὸν νὰ ἀναγνωρισθῆ ἢ ὑποχρέωσις καταβολῆς ἀποζημιώσεως ἐπὶ ἐργατικῶν ἀτυχημάτων ἢ τῆς τηρήσεως τῶν κανόνων ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας, ὅπως καὶ τῆς ὑπαγωγῆς εἰς τὴν κοινὴν ἀσφάλισιν, ἔστω καὶ ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἔγκυρος σύμβασις. Μετὰ τὸν α' παγκόσμιον πόλεμον ἢ ὑπὸ τῆς διοικητ. ἀρχῆς ὑποχρεωτικὴ τοποθέτησις πολεμιστῶν, ἰδίᾳ τῶν ἀναπήρων πολέμου, δημιουργουμένης οὕτω μιᾶς ἀναγκαστικῆς συμβάσεως ἐργασίας³⁾ ἐστερέωσε τὴν ἀντίληψιν, ὅτι δὲν εἶναι πλέον μόνον ἢ μορφὴ τῆς συμβάσεως, ὅπως μᾶς εἶναι παραδεδομένη ἀπὸ τὴν ἀπ' αἰῶνων ἐπεξεργασίαν τῶν ρωμαϊκῶν νομικῶν ἐνοιῶν, ἢ δημιουργοῦσα τὴν ἐργατικὴν σχέσιν, ἀλλ' ἢ παροχῆ τῆς ἐργασίας, (ἢ ἀπασχόλησις, ἢ ἔνταξις εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν κλπ.). Παραλλήλως δὲ ἐνεφανίσθησαν καὶ φαινόμενα, τὰ ὅποια δυσκόλως συμβιβάζονται, μὲ τὴν κλασσικὴν ἔνοιαν τῆς συμβάσεως, ὡς π.χ. εἶναι τὸ διευθυντικὸν καὶ πειθαρχικὸν δικαίωμα τοῦ ἐργοδότη, ἢ ἀπεργία, ὁ κανονισμὸς κλπ. Τὰ φαινόμενα ταῦτα συνδέονται μὲ τὴν νέαν ἔνοιαν, ἣτις ἐνεφανίσθη, τὴν τῆς ἐπιχειρήσεως, ὡς ὀργανικοῦ συνόλου, διεπομένου ἀπὸ ἰδίου κανόνας. Τὰ μέλη μιᾶς ἐπιχειρήσεως ἀποτελοῦν μίαν ἐνότητα ἐργασίας καὶ εἶναι ἀχώριστα τὰ μὲν ἐκ τῶν δέ, ἀντλοῦντα τὴν δυνάμιν των ἐκ τῆς ἐνώσεως ταύτης. Ἐν ὄψει τῶν ἰδιορρυθμιῶν τούτων ἐθεωρήθη, ὅτι ἢ σύμβασις ἐργασίας δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ δικαιολογήσῃ ταύτας. Καὶ ἀνεζητήθη νέα ἔννοια καὶ ὡς τοιαύτη ἐθεωρήθη ἢ διὰ τῆς ἐντάξεως εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν δημιουργουμένη σχέσις ἐργασίας⁴⁾, ἣτις συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δημιουργοῦς τῆς ἐργατ. σχέσεως καὶ αἰτία ἐφαρμογῆς τῶν σχετικῶν κανόνων εἶναι ἢ τοποθέτησις, ἢ ἔνταξις εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν⁵⁾.

3) Α.Π. 347/52 ΕΕΔ, τ. 11, σ. 748. «ἢ ἀναγκαστικὴ σύμβασις ἐργασίας εἶναι ἡδη τετελεσμένη πλήρως διὰ τῆς διοικητικῆς πράξεως τοῦ Συμβουλίου θέσιν ἐξηναγκασμένης συμβάσεως ἐπεχούσης» πρβλ. Μ. Κυπραίου, ΕΕΔ, 15, σ. 121 ἐπ. καὶ σ. 241 ἐπ.

4) Ἡ ἔννοια τῆς σχέσεως ἐργασίας εἶναι πολυσήμαντος· οὕτως ὡς σχέσις ἐργασίας θεωρεῖται α. ἢ ἔννομος σχέσις ἢ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς συμβάσεως ἐργασίας, β. ἢ ἔννομος σχέσις ἢ ἐπιβάλλουσα ὑποχρέωσιν πρὸς ἐργασίαν, ἔστω καὶ μὴ προερχομένη ἐκ συμβάσεως ἐργασίας ὡς εἶναι ἢ χρησιμοποίησις παλαιῶν πολεμιστῶν ἢ τῶν μελῶν οἰκογενείας (ἄρθρ. 1494 Α.Κ), γ. ἢ πραγματικὴ σχέσις ἢ προκύπτουσα ἐκ τῆς πράγματι παροχῆς ἐργασίας ὡς π.χ. ἐν περιπτώσει ἀκυρότητος τῆς συμβάσεως καὶ δ. αἱ σχέσεις κλπ.). Hueck, Arbeitsvertrag und Arbeitsverhältnis im neuen Arbeitsvertrags-gesetze ἐν Jhering's Jahrb., 1924, σ. 360 ἐπ. Ὁρισμοὺς πρβλ. Hueck-Nippert d. e. y., τ. I, σ. 104 ἐπ.

5) Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἢ ἔννοια τῆς ἐντάξεως ἐτονώθη ἰδιαιτέρως ἐπὶ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ, ὅστις ἐθεώρει τὴν ἐπιχειρήσιν, ὡς τὸ βασικὸν κύτταρον, ἐφ' οὗ θεμελιούται ἢ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας. Μόνον διὰ τῆς ἐντάξεως εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν ἀποκτᾶται ἢ ἰδιότης τοῦ μέλους. Αἱ ἀτομικαὶ σχέσεις προσδιορίζονται διὰ κανόνων θεθειμένων πρὸς τὸ καλὸν τῆς κοινότητος, ἣτις ὀργανοῦται κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τῆς πολιτικῆς κοινότητος, ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς ὁποίας δημιουργεῖται. Ἡ κοινωνιστικὴ αὕτη ἰδεολογία στηρίζεται εἰς μίαν ὑποχώρησιν τῆς συμβάσεως, ἣτις ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀτομικ-

ή άπασχόλησις (°). Μόνον από τής εντάξεως υποβάλλεται ο μισθωτός αποκλειστικώς εις τὸ καθεστὼς τής ἐπιχειρ. κοινότητος. Είναι μία σχέσις ἀ φ η ρ η μ ἔ ν η ἀποσπασθεῖσα τής αἰτίας τής.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ τοποθέτησις προϋποθέτει κατὰ κανόνα μίαν ἔγκυρον σύμβασιν, ἀλλ' αὕτη, ὡς υποστηρίζουν οἱ δπαδοὶ τής θεωρίας τής σχέσεως ἐργασίας, μόνη καθ' ἑαυτὴν δὲν δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὴν σχέσιν ἐργασίας, ἀλλὰ δύναται νὰ προπαρασκευάσῃ μόνον τὴν μέλλουσαν γένεσιν αὐτῆς, ὑποχρεοῦσα τὸν μισθωτὸν νὰ προσέλθῃ πρὸς τοποθέτησιν εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν, χωρὶς ν' ἀποκλείεται ἡ σύναψις τής συμβάσεως νὰ συμπίπτῃ χρονικῶς μετὴν τοποθέτησιν τοῦ μισθωτοῦ εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν(°). Οὕτως ἐδημιουργήθησαν δύο θεωρίαι, ἡ τής σ υ μ β ἄ -

στικῆν φιλοσοφίαν. Ὡπως ἐγκατελείφθη ἡ ἰδέα τής ἐξηγήσεως τοῦ δεσμοῦ τής πολιτείας μετὸς τῶν ὑπηκόους διὰ τής συμβάσεως, οὕτω καὶ ἐν προκειμένῳ. Ἄλλὰ καὶ ἐν Γ α λ λ ί α πολὺ πρὸ τῶν ἐθνικοσοσιαλιστικῶν ἀντιλήψεων, εἰς τὰ αὐτὰ πορίσματα εἶχον φθάσῃ διὰ τής ἐννοίας τοῦ θ ε σ μ ο ῦ (institution) ἡ ἐπιχείρησις ἐθεωρήθη, ὡς θεσμός, ὡς κοινότης ἀνθρωπίνων δυνάμεων καὶ ὑλικῶν μέσων, εἰς ἣν προσχωρεῖ ὁ μισθωτός διὰ μιᾶς ἀκτῆς *acte condition originaire* (S c e l l e, Droit ouvrier σ. 108 ἐπ.) καὶ ἴτις εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσῃ οὐ μόνον τὰ συλλογικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν ἀναγκαστικῶν συμβάσεων ἐργασίας καὶ ν' ἀποφύγῃ ὀρισμένας ἀνεπιεικεῖς λύσεις ἐπὶ ἀκυρότητος τής συμβάσεως ἐργασίας.

6) Ἡ ἐννοία τής ἀ π α σ χ ο λ ῆ σ ε ω ς, ὡς θεμελιώσεως ἐννόμου συνεπειᾶς, διὰ τὸ ἐργατικὸν δίκαιον ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ δίκαιον τῶν κοινωνικῶν ἀ σ φ α λ ί σ ε ω ν, ὅπου μάλιστα παρεβλήθη πρὸς τὴν ν ο μ ῆ ν, χωρὶς βεβαίως ἡ παραβολὴ αὕτη νὰ ἔχη οἰανδήποτε κοινωνιολογικὴν σημασίαν· εἶναι καθαρῶς ἐννοιολογική. Καὶ ὅπως εἰς τὴν νομὴν ὑπάρχει τὸ *a m i m u s* καὶ τὸ *c o r p u s*, οὕτω καὶ ἐπὶ τής ἀπασχολήσεως δύναται τις ν' ἀνεύρῃ ἀνάλογα στοιχεῖα. (Πρβλ. λεπτομερῶς R o s i n. *Das Recht der Arbeiterversicherung*, τ. I, σ. 174 ἐπ. καθ' οὐ B a r a s s i. *Il contratto di lavoro nel diritto positivo italiano*, 1917 τ. I, σ. 476. X. Ἄ γ α λ λ ο π ο ῦ λ ο υ, Ἡ βάση τής κοινων. ἀσφαλίσεως, 1933, σελ. 43 ἐπ.). Εἰς τὰς λοιπὰς σχέσεις τοῦ ἐργατ. δικαίου πρῶτος τὴν ἐθεμελίωσεν ὁ P o t t h o f f. *Ist das Arbeitsverhältnis ein Schuldverhältnis?* ἐν *Arbeitsrecht* (περιοδ.) 1922, σ. 275 ἐπ. ἠκολούθησαν ὁ M o l i t o r. *Arbeitnehmer und Betrieb*, 1929 καὶ τελικῶς διεμόρφωσεν ὁ N i k i s c h. *Der Anstellungsvertrag* ἐν *Jhering's Jahrbücher*, 1930, σ. 1 καὶ πολυαριθμὸν μεταγενεστέρων ἐργασιῶν του. Τὰς σημερινὰς ἀντιλήψεις του πρβλ. ἐν *Arbeitsrecht*, 1955, σ. 137 ἐπ. Ἡ ἐ ν τ ἄ ξ ι ς ἀποτελεῖ κατ' ἄλλους μὲν, ὡς γενομένη κατόπιν συμφωνίας, δικαιοπραξίαν καὶ δέον νὰ συμπίπτῃ μετὰ π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ν ἀνάληψιν ἐργασίας (S i e b e r t. *Handb. der Soziawissenschaften*, σ. 390), κατ' ἄλλους πραγματικὸν γεγονός ὡς μὴ ἀποβλέπον εἰς ἐπέλευσιν ἐννόμου ἀποτελεσμάτων καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ συμπίπτῃ μετὰ πραγματικὴν ἀνάληψιν ἐργασίας (N i k i s c h. σ. 145 ἐπ., 165 ἐπ.), κατ' ἄλλους τέλος μία ἐννομος σχέσις *sui generis*, διότι ἀπαιτεῖ οὐχὶ μίαν δικαιοπρακτικὴν σύμπτωσιν βουλήσεων ἀλλὰ μίαν πραγματικὴν τοιαύτην (K a s k e l - D e r s c h, σ. 25 σημ. 2).

7) Τὴν σ υ μ β α τ ι κ ῆ ν θεωρίαν υποστηρίζουν H e r s c h e l, *Arbeitsrecht*, 1954, σ. 77. D u r a n d - V i t u, τ. II, σ. 213 ἐπ. R i v a - S a n s e v e r i n o σ. 70, M a z z o n i - G r e c c h i, σ. 189 ἐπ. ἀναγνωρίζοντες καὶ τὴν χρησιμότητα τής ἐντάξεως. Τὴν θεωρίαν τής ἐντάξεως υποστηρίζουν N i k i s c h, σ. 137 ἐπ., S i n z h e i m e r, σ. 109 ἐπ., S c e l l e, σ. 108 ἐπ. Τὸ πρόβλημα τής σχέσεως ἐργασίας ἔχει μελετηθῆ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Πρβλ. Χ α τ ζ η δ ἄ κ η. Σύμβασις ἐργασίας καὶ σχέσις ἐργασίας ΕΕΔ, τ. 1, σ. 806 ἐπ., 12, σ. 1093 ἐπ. Κ α π ο δ ῖ σ τ ρ ι α. Ἐρμ. Α.Κ. ἀρθρ. 648, ἀριθ. 79 - 88, Κ α υ κ ἄ, I, σελ. 422 ἐπ. Σ α κ ε λ λ α ρ ο π ο ῦ -

σεως και η της σχέσεως εργασίας (ένταξέως) διαφέρουσαι κατά το ότι εις μὲν τὴν πρώτην εἶναι ἀρκετή, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖα διὰ τὴν θεμελίωσιν της ἐργατικῆς σχέσεως ἢ κατάρτισις ἐγκύρου συμβάσεως, ἣτις τεκμαίρεται, ὡς καταρτισθεῖσα ἐπὶ ἀναγκαστικῆς συμβάσεως, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἀπαιτεῖται μία πραγματικὴ τοποθέτησις τοῦ μισθωτοῦ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἀδιαφόρως, ἐὰν κατηρτίσθῃ ἔγκυρος ἢ μὴ σύμβασις (*).

Ἡ συμβατικὴ θεωρία ἐπικολεῖται ὑπὲρ της διατηρήσεως της συμβάσεως τὰ ἑξῆς ἐπιχειρήματα: α. ὅτι ἡ σύμβασις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς βασικὰς ἀρχὰς τοῦ ἰδιωτ. δικαίου, καθ' ἃς ἔννομοι σχέσεις δημιουργοῦνται, διὰ συμβάσεως, εἴτε περιοριστικαί, εἴτε προσωπικαί εἶναι αὗται· β. ὅτι εἶναι ἀκόμη σύμφωνος πρὸς τὰς βασικὰς ἀρχὰς της ἐποχῆς μας περὶ προστασίας της ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας, ἣτις δὲν ἐξυπηρετεῖται διὰ της ἀπλῆς ἐντάξεως εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἔστω καὶ ἂν αὕτη γίνεται ἐκουσίως ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ. Ἡ σύμβασις κέκτηται καὶ μίαν ἰδιαίτην ψυχολογικὴν σημασίαν· ἡ σύμβασις δηλοῖ τὴν υποχρέωσιν δύο ἐλευθέρων βουλήσεων νὰ συνδεθῶν καὶ νὰ ἐφαρμοσῶν τὰς ἀμοιβαίας των σχέσεις. Ἡ κατάρτισις της συμβάσεως δεικνύει συγχρόνως τὸν σεβασμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι αὐταρχικῶν μέτρων ἐν τῇ ἐπιχειρῆσει. γ. ὅτι ἀποτρέπει ὠρισμένας ἀντικεινωνικὰς συνεπείας, αἵτινες θὰ ἐπῆρχοντο ὑπὸ τὸ κράτος της θεωρίας της ἐντάξεως, ἐν σχέσει μὲ τὴν καταβολὴν μισθοῦ ἐν περιπτώσει μὴ ἐγκαίρου ἀναλήψεως της ὑπηρεσίας ὑπὸ τοῦ ἐργαζομένου ἢ της ἀδικαιολογήτου ἀρνήσεως τοῦ «εργοδότη» πρὸς ἀνάθεσιν ἐργασίας, ὅποτε θὰ ἔδει ἄλλως νὰ καταφύγῃ τις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀδικαιολογήτου πλουτισμοῦ, δ. δὲν εἶναι ἀκριβές, ὅτι μόνον ἀπὸ της ἐντάξεως ἄρχονται αἱ υποχρεώσεις· ἀπὸ της ἐντάξεως ἀληθῶς αὐξάνουν αἱ υποχρεώσεις, ἀλλ' ὑφίστανται τοιαῦτα καὶ πρὸ ταύτης, ὡς π.χ. ὡς πρὸς τὴν ἐχεμύθειαν ἐπὶ ἐμπιστευτικῶν ἀνακοινώσεων μυστικῶν της ἐπιχειρήσεως, προκαταβολὴν τοῦ μισθοῦ κλπ, ε. ἡ προστασία τοῦ μισθωτοῦ κατ' ἀνεπιεικῶν ἀποτελεσμάτων ἐν περιπτώσει ἀκυρότητος της συμβάσεως ὑπάρχει καὶ ἐνταῦθα, λόγῳ της μὴ ἀναδρομικότητος τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ ὅλας τὰς διαρκεῖς συμβάσεις, τὰς εὐρισκομένας εἰς τὸ στάδιον της ἐκπληρώσεως (H u e c k - N i p p e r d e y, τ I, σ. 108 ἐπ.)

Εἰς τὸν διὰ της συμβάσεως καθορισμὸν τοῦ περιοχομένου της σχέσεως ἐργασίας δὲν ἀποδίδεται σήμερον ἰδιαίτερον σημασία, διότι ἔχει ἤδη τελείως ἀπισχανθῆ ὁ ρόλος τῶν συμβαλλομένων εἰς τὸν καθορισμὸν τούτου, καθόσον τοῦτο προκύπτει ἐκ νόμων, διαταγμάτων, κανονισμῶν, συλλογ. συμβάσεων κλπ. διὰ τοῦτο μάλιστα ὁμιλοῦν πλέον οὐχὶ περὶ συμβάσεως, ἀλλὰ μιᾶς πράξεως - ὄρου (S e l l e, Droit ouvrier, 1929 σ. 108 ἐπ.). Ἐν τούτοις ὅμως ἡ σύμβασις καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ παίζει ρόλον, διότι δὲν καθορίζονται ὅλοι οἱ ὅροι διὰ τῶν κανονιστικῶν πράξεων· ὑπάρχει ἀκόμη περιθώριον εἰς τὴν ἰδιωτικὴν βούλησιν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς διὰ της συμβάσεως θεμελιούται ἡ υποχρέωσις πρὸς ἔνταξιν καὶ ἡ διάρκεια αὐτῆς (D u r a n d - V i t u. τ. I, σ. 212 ἐπ.). Περὶ της θεωρίας τοῦ διχασμοῦ της συμβάσεως ἐργασίας εἰς τμήμα θεμελιούσιν, τὴν σχέσιν της ἐργασίας καὶ τμήμα δισημορφῶνον αὐτὴν πρβλ. N i k i s c h. σ. 190 ἐπ. Παρεμφερῆ θεωρίαν πρβλ. ἐν R a m m. Die Anfechtung des Arbeitsvertrages, 1956.

λ ο υ. Σχέσις ἐργασίας καὶ ν. 3198/55 Δ Ε. Ν. τ. 11, σ. 491 ἐπ. Β α σ ι λ ε ῖ ο υ ἐν μεταφρ. N i k i s c h. Ἔργ. δικ. 1951, σ. 176 ἐπ. Ε Ε Δ, 12, σ. 1292 ἐπ., 13 σ. 702 ἐπ. Β ε ρ ρ ο ἰ ο π ο ὐ λ ο υ Ε Ε Δ, 13, 225 ἐπ. Π έ τ ρ ο γ λ ο υ. Ε Ε Δ, τ. 13, 857 ἐπ.

8) Πάντως δέον νὰ ἔχῃ καθαρισθῆ μία σύμβασις, ἔστω καὶ ἄκυρος, οὐχὶ ὅμως διὰ λόγους ἀντιβαίνοντας εἰς τὴν ἠθικὴν. Εἰς μίαν καὶ μόνον περιπτώσιν, θὰ ἡδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν σχέσιν ἐργασίας καὶ ἄνευ συμβάσεως, ὅταν συντρέχουν αἱ προϋποθέσεις τοῦ ἀρθρου 730 Α.Κ. περὶ διοικήσεως ἀλλοτρίων, ἐφ' ὅσον διαδηλοῦται, ὅτι ἀναποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικὴν ἢ εἰκαζομένην θέλησιν τοῦ κυρίου. Περὶ τοῦ δικαιώματος εἰς ἀμοιβὴν πρβλ. Τ ρ ι α ν τ ἄ φ υ λ λ ο π ο ὐ λ ο υ. Αἰτιολ. ἐκθεσις Ἐνοχ. ἀστ. κώδ. σ. 322,

Ἄπ' ἀπόψεως ὅμως πρακτικῶν συνεπειῶν ἐπὶ ἤλθε βαθμηδὸν πλήρης προσέγγισης τῶν δύο θεωριῶν ἐπὶ τοῦ σημείου κυρίως, ἐφ' οὗ εἶχεν ἐντοπισθῆ ἡ διαφορά, ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς δηλ. τῶν κανόνων τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἐπὶ τῶν ἐλαττωματικῶν συμβάσεων ἐργασίας, ὥστε ἡ ἀντίθεσις νὰ χάσῃ τελείως τὴν ἀρχικὴν τῆς δξύτητα καὶ νὰ εἶναι πλέον μᾶλλον ἐπιφανειακῆ. Ἡ συμβατικὴ θεωρία ἐδέχθη βαθμηδόν, συνεπῆς πρὸς τὴν ἀρχήν, ὅτι συμβάσεις διαρκείας, ἐφ' ὅσον ἐκπληροῦνται, δὲν δύνανται, ἐὰν εἶναι ἄκυροι ἢ ἀκυρώσιμοι, ν' ἀνατραποῦν ἐξ ὑπαρχῆς, ὅπως π.χ. εἶναι ἡ σύμβασις ἐργασίας ἢ ἐταιρίας, διότι τοῦτο θὰ ἦτο λίαν ἀνεπιεικὲς καὶ δὲν δύναται νὰ ἐξαφανίσῃ ἐκ τοῦ κόσμου μίαν ἤδη δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν· οὕτω εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀκυρώσεως τῆς συμβάσεως δὲν δίδεται πλέον ἀναδρομικὴ δύναμις, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα ταύτης ἰσχύουν διὰ τὸ μέλλον. Πάντες οἱ κανόνες τοῦ ἐργατ. δικαίου ἐφαρμόζονται, ὡς ἐὰν ἡ σύμβασις ἦτο ἐγκυρος, ἔστω καὶ ἂν αὕτη εἶναι ἐλαττωματικῆ. Ἐπὶ μακρὸν συνεζητήθη, ἐὰν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑφίσταται ἀξίωσις μισθοῦ, ὡς δέχεται ἡ θεωρία τῆς σχέσεως ἢ θ' ἀναζητηθῆ ὁ ἀδικαιολόγητος πλουτισμός, ὡς δέχεται ἡ ἄλλη θεωρία. Ἦδη γίνεταί δεκτόν, μετὰ πολλὰς ἀμφιταλαντεύσεις, ὅτι ὑφίσταται ἀξίωσις μισθοῦ, ἣτις ἀπολαύει πλήρως τῆς προστασίας, τῆς ὁποίας καὶ ὁ ἐπὶ τῇ θάσει ἐγκύρου συμβάσεως ὀφειλόμενος· ἀμφότερα ὅμως αἱ θεωρίαι δὲν ἐπροχώρησαν εἰς τὸ θέμα τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως καὶ δέχονται, ὅτι μὴ ὑπαρχούσης ἐγκύρου συμβατικῆς δεσμεύσεως, δύναται ὁποτεδήποτε νὰ λυθῆ ἡ σχέση, καίτοι καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀρχίζουσι νὰ ἐμφανίζονται ρήγματα· ἀμφότερα αἱ θεωρίαι, δέχονται, ἀντὶ προσβολῆς ἐπὶ ἀκυρώσει, δικαίωμα ἐκτάκτου καταγγελίας, ὑπὸ μίαν μάλιστα κάπως ἰδιόρρυθμον μορφήν (*).

2. Δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδεχθῶμεν, οὔτε τὴν μίαν, οὔτε τὴν ἄλλην θεωρίαν ὡς ἀπολύτως ὀρθήν· ἀμφότεραι ἐμπεριέχουν ὀρθὰ στοιχεῖα καὶ δέον νὰ γίνῃ συνδυασμὸς ἀμφοτέρων. Συγκεκριμένως ἐν προκειμένῳ ἔχομεν δύο ἐννοίας, τὴν τῆς συμβάσεως ἐργασίας καὶ τὴν τῆς σχέσεως ἐργασίας, αἵτινες δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστοι πρὸς ἀλλήλας· κατὰ κανόνα ἡ πρώτη ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς δευτέρας. Ὑπάρχουσι ὅμως καὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς ὑπάρχει σχέση ἐργασίας, ἡ βιοτικὴ δηλ. σχέση τῆς παροχῆς ἐργασίας, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ ἐγκυρος σύμβασις ἢ καὶ σύμβασις. Ἐκατέρα τούτων ἔχει ἰδίον περιεχόμενον. Οὕτω μὲ τὴν σύμβασιν ἐργασίας συνδέεται ἡ ὑποχρέωσις πρὸς παροχὴν ἐργασίας (πρὸς ἔνταξιν) ἐκ μέρους τοῦ μισθωτοῦ καὶ ἀνάθεσιν τοιαύτης ἐκ μέρους τοῦ ἐργοδότη καὶ

Ζέπου. Ἐνοχ. δικ. II, σ. 676, Σιμωνέτου. Δώδεκα μελέται ἐργατικοῦ καὶ ἀστικοῦ δικαίου 1948, σ. 91. Διὰ τοὺς ἐφαρμοστέους κανόνας πρβλ. Schnorr von Carolsfeld, σ. 150 ἐπ. Εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ὡς ὅταν π.χ. ὅταν τις λαθραίως εἰσδύσῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν καὶ ἐργασθῆ δὲν δημιουργεῖται σχέση ἐργασίας. Nikisch σ. 185.

9) Hueck. Ἡ λύσις τῆς ἀκύρου συμβάσεως ἐργασίας, ΕΕΔ, 11, σ. 1065 ἐπ. Nikisch, σ. 192 ἐπ. Kaskel-Dersch, σ. 25. Διὰ τὰ παρ' ἡμῖν. Καλομοίρη. Τινὰ περὶ σχέσεως ἐργασίας, ΕΕΔ, 13, 281 ἐπ. ΕΕΔ., τ. σ. 96. Βεργουί-οπούλου. Ἡ λύσις τῆς ἐλαττωματικῆς ἰδία συμβάσεως ἐργασίας διὰ καταγγελίας, ΕΕΔ, 13, σ. 225. ἐπ. Βασιλείου. Ἡ λύσις τῆς ἐλαττωματικῆς σχέσεως ἐργασίας μετὰ τὸ ν. δ. 2511/53 ΕΕΔ, 13, σ. 285 ἐπ.

ώρισμένοι, ἄλλαι ὑποχρεώσεις, ὡς π.χ. ἡ ὑποχρέωσις τηρήσεως ἐχεμυθείας ἐπὶ ἐμπιστευτικῶν ἀνακοινώσεων μυστικῶν τῆς ἐπιχειρήσεως, προκαταβολὴ μισθοῦ κλπ., εἶτι δὲ ἡ διάρκεια αὐτῆς καὶ οἱ ὅροι τῆς παροχῆς ἐργασίας καὶ ἡ τυχὸν διαμόρφωσις εὐνοϊκωτέρων τοιοῦτων, τῶν ὑπὸ γενικῶν κανόνων καθοριζομένων, ἐν ᾧ πρὸς τὴν σχέσιν ἐργασίας συνδέεται δλόκληρος ἡ ἐφαρμογὴ τῶν προστατευτικῶν ἐργατικῶν νόμων καὶ τῶν κανονισμῶν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ὄλων τῶν ἄλλων διατάξεων, αἵτινες συνδέονται μὲ τὴν παροχὴν τῆς ἐργασίας δημ. καὶ ἰδιωτ. δικαίου¹⁰⁾.

3. Παρ' ἡμῖν ἡ θεωρία καὶ ἡ πράξις ἀκολουθεῖ κατὰ θάσιν τὴν συμβατικὴν θεωρίαν, ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων εἰς τὰς ὁποίας εἰδικώτεροι νόμοι δὲν ἀπαιτοῦν κατάρτισιν ἐγκύρου συμβάσεως, ὡς εἶναι ὁ νόμος ΓΑΔΔ' τοῦ 1911 «περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργατῶν» κλπ., ὅστις ἐπιβάλλων εἰς τοὺς ἐργοδότης τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀναφερομένων ἐπιχειρήσεων, τὴν λήψιν μέτρων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς, ὑγείας καὶ σωματικῆς ἀκεραιότητος τῶν παρ' αὐταῖς ἐργαζομένων, ἐφαρμόζεται ἐπὶ πάντων τῶν ὑπὸ τῶν ἐργοδοτῶν τούτων ἀπασχολουμένων, ἀδιαφόρως τοῦ κύρους τῆς συμβάσεως ἐργασίας. Ἐπίσης οἱ νόμοι περὶ στρατεύσεως μισθωτῶν (ν. 3514]28), περὶ χρονικῶν ὁρίων ἐργασίας, ὁ νόμος 539]45 περὶ χορηγήσεως κατ' ἔτος εἰς τοὺς μισθωτοὺς ἀδειῶν μετ' ἀποδοχῶν, ἀδιαφοροῦν διὰ τὸ κύρος τῆς συμβάσεως, ἀρκούμενοι εἰς τὸ πραγματικὸν γεγονός τῆς παροχῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας. Ἐπίσης ἡ νομολογία ἐπροχώρησεν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ὑποχρεώσεως πρὸς εὐθύνην τῶν ἐξ ἐργατ. ἀτυχημάτων παθόντων, ἐκ μόνου τοῦ λόγου, ὅτι ἐπαθεν ὁ ἐργαζόμενος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν προσφερομένης καὶ μὴ ἀποκρουομένης ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη ἐργασίας, ἀσχέτως πρὸς τὰς ἐμφιλοχωρούσας εἰς τὴν σύμβασιν

10) Παραμφερεις εἶναι καὶ αἱ μ ε σ α ι θεωρίαι, καθ' ἃς ἡ θεμελίωσις τῆς ἐργατικῆς σχέσεως εἶναι μία δικαιοπραξία ἐκ δύο βαθμίδων. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πράξις ὑποχρεώσεως, δηλ. ἡ σύμβασις ἐργασίας, ἣτις ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἐργοδότην τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσλάβῃ τὸν μισθωτὸν καὶ εἰς τὸν μισθωτὸν ν' ἀναλάβῃ ἐργασίαν, καθορίζουσα συγχρόνως καὶ τοὺς ὅρους παροχῆς ἐργασίας ἡ δευτέρα εἶναι ἡ πράξις ἐκπληρώσεως, δι' ἣς πραγματοποιεῖται ἡ τοποθέτησις τοῦ μισθοῦ εἰς τὴν κοινότητα τῆς ἐπιχειρήσεως. M a u s. Das deutsche Arbeits- und Sozialrecht. I, 1948, σ. 140 ἐπ. Ὅρα καὶ Β α σ ι λ ε ἰ ο s, E E A, τ. 10 σ. 602. Ὡς ἐν τῷ κειμένῳ ἡ ὑπὸ K a s k e l - D e r s c h, σ. 24 ἐπ. ὑποστηριζομένη, καθ' ἣν πρόκειται περὶ μικτῆς σχέσεως ἐκ στοιχείων τῆς συμβατικῆς θεωρίας καὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐντάξεως ἀπαρτιζομένης. Μία σ ύ μ β α σ ι s ἐργασίας εἶναι ἀναγκαῖα μόνον εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ὁ νόμος καταφανῶς δὲν ἀρκεῖται μὲ τὴν πραγματικὴν ἀπασχόλησιν. Μία ἐνταξις εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀρκετή. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀρκετὴ ἡ ἐνταξις, ὅταν ὁ νόμος καταφανῶς προϋποθέτῃ πραγματικὴν ἀπασχόλησιν, ἰδιαιτέρως ἡ ἐργατικὴ προστασία καὶ συλλογικὴ ὀργάνωσις. Πέραν τούτου, εἶναι ἀληθές, ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ μιᾶς π α ρ α κ μ ῆ s τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ἀφ' οὗ οὐχὶ μόνον τὸ περιεχόμενον τῆς δὲν ρυθμίζεται ὑπὸ τῆς ἰδιωτ. βουλῆσεως, ἀλλ' ὑπὸ νόμων, συλλογ. συμβάσεων κλπ., ἀλλὰ καὶ δὲν ἐφαρμόζονται ἐπ' αὐτῆς οἱ κανόνες τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου, περὶ δικαιοπρακτικῆς ἰκανότητος, ἀκυρότητος ἡ ἀντιθέτως ὑπάρχον ἰδιόρρυθμοί τινες κανόνες, ὡς οἱ κανονισμοί, διευθυντικὸν δικαίωμα κλπ. Ἐπίσης σημαντικὸς ἀριθμὸς κανόνων συνδέεται οὐχὶ μὲ τὴν σύμβασιν, ἀλλὰ μὲ τὴν π α ρ ο - χ ἡ ν τῆς ἐργασίας, ἐξαρτάται, ὡς παρατηρεῖ ὁ S c e l l e (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 109 ἐπ.), οὐχὶ ἐξ ἐνός acte juridique, ἀλλ' ἐξ ἐνός fait condition, τῆς παρουσίας δηλ. εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας. Πρὸβλ. γενικώτερον S a v a t i e r. Les metamorphoses du droit civil d'aujourd'hui, 1952 σ. 19 ἐπ., 30 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 60, 75 ἐπ., ἐνθα ὀμιλεῖ περὶ «relation paracontractuelle». Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ. Réalisme et idéalisme en droit civil κλπ. Études Ripert, τ. I, σ. 90.

ἐργασίας πλημμελείας, τὰς ἐπηρεαζούσας τὸ κύρος αὐτῆς (11). Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀξιοσημείωτος καὶ ἡ προσπάθεια τῶν δικαστηρίων, νὰ περιορίσωσιν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰς ἀκυρότητας τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ ἄρθρου 174 Α.Κ. διὰ νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶσι τῆς συμβατικῆς ἀρχῆς. Κατὰ τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ Α.Κ., καθ' ἣν εἶναι ἄκυρος ἡ δικαιοπραξία, ἡ ἀντικειμένη εἰς ἀπαγορευτικὴν διάταξιν νόμου, ἐκτός, ἐὰν συνάγεται ἄλλο τι, ἐδέχθησαν ἢ ὅτι ὁ ἀπαγορευτικὸς κανὼν δὲν εἶναι δημοσίας τάξεως ἢ ὅταν ὁ νόμος προβλέπη ποινικὰς κυρώσεις διὰ τὴν παράβασιν, ἀρκεῖται εἰς ταύτας μόνον, μὴ ἐπιβάλλων καὶ ἀκυρότητα τῆς συμβάσεως. Οὕτως ἡ παρά τὴν ἔλλειψιν ἐπαγγελματικοῦ βιβλιαρίου τοῦ μισθωτοῦ καταρτιζομένη σύμβασις δὲν εἶναι ἄκυρος, ἐφ' ὅσον ὁ νόμος προβλέπων ποινικὰς κυρώσεις, ἀρκεῖται εἰς ταύτας καὶ μόνον(12).

Προκειμένου περὶ τῆς ἀξιώσεως τοῦ μισθοῦ γίνεται δεκτὸν ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν κατωτέρων δικαστηρίων καὶ τοῦ Α.Π., ὅτι δὲν ὀφείλεται τοιοῦτος ἐπὶ ἀκύρου συμβάσεως καὶ δέον ν' ἀναζητηθῇ οὗτος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀδικαιολογήτου πλοῦτισμοῦ (ἄρθρ. 904 Α.Κ.) τοῦ ὁποῦ καὶ δέον νὰ περιέχη τὰ στοιχεῖα ἢ σχετικὴ ἀγωγή(13). Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀντίθετοι ἀποφάσεις δεχόμεναι, ὅτι ὕφίσταται ἀξίωσις ἐπὶ τὸν μισθόν, ἀδιαφόρως τῆς ἀκυρότητος τῆς συμβάσεως. Τέλος μεμονωμένη εἶναι ἡ ἀπόφασις ἢ δεχθεῖσα ἐφαρμογὴν τῶν περὶ καταγγελίας διατάξεως ἐπὶ ἀκύρου συμβάσεως(14).

Τὸ πρῶτον παρ' ἡμῖν ὁ ν. 765 τοῦ 1943 (ἄρθρ. 4) καὶ εἶτα τὸ ἄρθρον μόνον τοῦ ν. 1968/44, δι' οὗ ἐτροποποιήθη τὸ ἄρθρον 1 τοῦ ν. Γ'ΟΔ' τοῦ 1911, δι' οὗ ὑπῆχθη εἰς τὴν ἐργατικὴν διαδικασίαν πᾶσα ἰδιωτικὴ ἀξίωσις ἐργαζομένου ἢ ἐπὶ θανάτῳ αὐτοῦ τῶν κατὰ νόμον, δικαιουμένων προσώπων κατὰ τοῦ ἐργοδότη ἢ διαδόχου «πηγάζουσα ἐκ σχέσεως ἐργασίας» ἐγένετο λόγος περὶ σχέσεως ἐργασίας πλὴν ὅμως ὁ Α.Π. ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἀποψιν, ὅτι ὡς σχέσις ἐργασίας νοεῖται ἡ σύμβασις ἐργασίας(15). Βραδύτερον διὰ τοῦ ἄρθρου 2 § 6 τοῦ ν. δ. 2511/1953, καταργηθέντος διὰ τοῦ ἄρθρου 15 § 1 τοῦ ν. 3464/55 ἐδόθη νομοθετικὸς ὁρισμὸς καὶ ὁ Α.Π. ἐδέχθη, ὅτι, ὡς «ἀξίωσις ἐκ σχέσεως ἐργασίας» νοεῖται πᾶσα ἀξίωσις περὶ ἀποζημιώσεως διὰ παρασχεθεῖσαν ὑπηρεσίαν, ἔστω καὶ ἂν πηγάζῃ ἐξ ἀκύρου δικαιοπραξίας(16). Τὴν ἔννοιαν τῆς σχέσεως ἐργασίας δέχονται τὸ ν.δ. 2961/54 περὶ συστάσεως ὀργαν. ἀπασχολήσεως καὶ ἀσφαλίσεως ἀνερ-

11) Α.Π. 559/39 Θ. ΝΑ, 17.

12) Π. Μοτ. 1048/51 ΕΕΔ, 11, 34. Π. Θ/νίκης 228/52 ΕΕΔ, 11, 427.

13) Καποδίστρια. Ἐφμ. Α.Κ. ἄρθρ. 648 ἀριθ. 86 Α.Π. 670/56, ΕΕΔ, 16, 76. Σακελλαροπούλου, Δ.Ε.Ν., τ. 11, σ. 491, Καλομοίρη ΕΕΔ, τ. 15 σ. 95, Βασιλείου ΕΕΔ, τ. 13, σ. 702, Χ. Κοντοῦ, ΕΕΔ, 13, 655. Περὶ τῆς φύσεως τοῦ μισθοῦ, ὡς μὴ ἔχοντος πλέον πηγὴν τῶν ἰδιωτικῶν θέλων, ἀλλὰ τὴν ἔννομον τάξιν *Scelle, Droit ouvrier*, 1929, σ. 108 σημ. 1. Οὗτος τὸν συνδέει μὲ τὴν *fait - condition*, τὴν ἐνταξιν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. *Dugand - vitu*, τ. II, σ. 208.

14) Π.Α. 27/42 ἐν Ἐφ. Ἑλλ. καὶ Ἄλλοδ. Νομ. τ. 62 σ. 227. Κριτικὴν αὐτῆς Α. Χατζηδάκη ΕΕΔ, τ. 1 σ. 806, ὑπὲρ αὐτῆς. Χ. Ἀγαλλοπούλου, Ἐν Ἐφ. Ἑλλ. καὶ Ἄλλοδ. Νομ. αὐτόθι σ. 229 ἐπ.

15) Α.Π. 101/50 ΕΕΔ9, σ. 296, 231/51, Ν.Δ. Ζ' σ. 493.

16) Α.Π. 549/53 ΕΕΔ, 12, σ. 1262, 734/54 ΕΕΔ, 14 σ. 150.

γίας (άρθρ. 11), ως έτροποποιήθη δια τού ν. 3464/55 και ο ν. 3198/55 «περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των περι καταγγελίας τής σχέσεως εργασίας διατάξεων» και πολλαί κατά νομοθ. έξουσιοδοτησιν εκδοθεύσαι ύπουργ. αποφάσεις, ιδίως αι άφορώσαι τήν χρήση τών δώρου των έορτών ή καθορισμού έλαχίστου όριου μισθού.

Είς τó θέμα τής εφαρμογής τών περι καταγγελίας διατάξεων εγεννήθη παρ' ημίν ζήτημα κατά πόσον εφαρμόζονται αι διατάξεις αύται, επί άκύρου συμβάσεως μετά τόν ν. 3198/51, όστις όμιλει περί σχέσεως εργασίας εις τά περισσότερα άρθρα του (1, 2, 5 § 3, 6, 8, 9) ένθ εις άλλα (άρθρ. 10, 11) όμιλει περί συμβάσεως εργασίας. *Υπεστηρίχθη υπό Κ α υ κ ά 'Ενοχ. δίκ. Ι, (σ. 424 έπ.) ότι εφαρμόζεται. Κατά τής άπόψεως ταύτης άντετάχθη Α. Σ α κ ε λ λ α ρ ό π ο υ λ ο ς (Δ.Ε.Ν., τ. 11, σ. 491 έπ.), ύποστηρίξαι, ότι τó γράμμα τού νόμου δέν είναι έπαρκές πρòς στήριξιν τής άπόψεως ταύτης, ότι ή δήλωσις περί λύσεως άκύρου συμβάσεως δέν είναι καταγγελία, άλλ' άρνησις άποδοχής εις τó μέλλον τών ύπηρεσιών τού μισθωτού, εις ήν δικαιούται νά προβή ό εργοδότης, έφόσον ούδεμία συμβατική δέσμευσις ύφίσταται και τέλος θ' άπετέλει παραλογισμόν τού νομοθέτου ή έξομοίωσις τής άκύρου συμβάσεως πρòς έγκυρον, έφ' όσον διατηρεί έν ισχύί τας περι άπαγορεύσεως τών ύπηρεσιών διατάξεις. *Επί τών έπιχειρημάτων τούτων άνταπήντησε Κ α υ κ ά ς, ΕΕΔ, τ. 15, σ. 65 έπ. επικαλεσθεύς τās άρκενειακάς δηλώσεις τού εισηγηθέντος τόν νόμον 'Υπουργού. Τά προβαλλόμενα υπό Σ α κ ε λ λ α ρ ό π ο υ λ ο υ ό επιχειρήματα είναι πράγματι άξιοπρόσεκτα, πλην όμως νομίζω, ούχι άποφασιστικά, διότι δέν αποδίδουν τήν δέουσαν σημασίαν εις τόν χαρακτήρα και τόν σκοπόν τής καταγγελίας τής συμβάσεως. *Ηδη, άνευ ο ύ δ εν ό ς νομοθ. έρείσματος, άλλ' άπλώς επί τή βάσει τών περι τής φύσεως τής εργατικής σχέσεως άντιλήψεων, τού προσωπικού δεσμού, έπεξετάθη τó πεδίου τής εφαρμογής τών κανόνων τού εργατ. δικαίου από τών διατάξεων τού δημοσίου δικαίου, εις τούς κανόνας ιδιωτικού δικαίου μέχρι πλήρους εφαρμογής και τών περι μισθού διατάξεων, χωρίς βεβαίως νά θεωρηθίη, ότι τούτο άποτελεί άντίφασιν πρòς τās άπαγορευτικάς διατάξεις τού νόμου. Αί περι καταγγελίας τής συμβάσεως διατάξεις προστατευτικά και αύται κατ' έξοχήν τού εργαζομένου, έξυπηρετούν συγχρόνως σημαντικώς και τó κοινωνικόν συμφέρον, νά μη μεταπίτη δηλ. αποτόμως ό μισθωτός εις άνεργίαν και νά στερείται αύτός και ή οικογένειά του τών μέσων διατροφής. Δέν δύναμεθα νά κάμωμεν διάκρισιν μεταξύ προστατευτικών νόμων τής εργασίας και άλλους νά εφαρμόζωμεν και άλλους όχι, αναλόγως τού κύρους τής συμβάσεως. Πάντες οί προστατευτικοί νόμοι τής εργασίας κατά διάφορον έκαστος τρόπον εις ένα και τόν αυτόν σκοπόν αποβλέπουν εις τήν διά τής προστασίας τών μισθωτών δικαιότεραν διάρθρωσιν τών σχέσεων εργασίας και κεφαλαίου. *Η καταγγελία δέν έχει χαρακτήρα άτομικόν, άλλ' έξυπηρετεί τó γενικόν συμφέρον, άλλως τε ύφίστανται και άλλα ανάλογα φαινόμενα έν τώ δικαίω, καθ' ό, όταν ώρισμένη κατάσταση δέν είναι σύμφωνος πρòς τήν έννομον τάξιν, δέν επέρχεται άμέσως ή πρòς αύτην προσαρμογή, ως π.χ. επί νομής και άκόμη εις τó δημ. δικαίον με τās πλημελείς διοικητικάς πράξεις. Αί σκέψεις ούται άναμφισβητήτως επήρεασαν τόν νομοθέτην και έλαβον ήδη νομοθετικόν έρεισμα και θά έδει νά δεχθώμεν και επί τή βάσει τής άρχής τής έξυπηρετήσεως τού κοινωνικού συμφέροντος τήν εφαρμογήν των, άφ' ού άλλως τε και οί άντίπαλοι τής εφαρμογής της δέχονται μερικήν εφαρμογήν, ως πρòς τήν ύποχρέωσιν τής άναγγελίας τής λύσεως τής σχέσεως. *Ηδη τά κατώτερα δικαστήρια έδixάσθησαν, άλλα μèn έδέχθησαν τήν άποψιν τής εφαρμογής τού νόμου και επί τών άκύρων συμβάσεων εργασία ως π.χ. Π.Α. 5733/53 ΕΕΔ, 12, 1023. Π. Τρικιν. 647/53 ΕΕΔ, 12 σ. 1308, έφ' ής Β α σ ι λ ε ί ο υ, αύτόθι, σελ. 1293 έπ. Π. Θηβών 35/56 ΕΕΔ. 15 940, άλλα δέ όχι (Π.Α. 2920/56 Δ.Ε.Ν. τ. 12 σ. 682, Π.Α. 6555/57 Δ.Ε.Ν., τ. 13 σ. 662. Τελευταίως ό Α.Π. (37/58 ΕΕΔ, τ. 17 σ. 194 έπ.) έδέχθη, ότι διά νά υπάρξη καταγγελία «δέον ό άπολυόμενος ιδιωτ. υπάλληλος νά συνδέεται μετά τού εργοδότη δ' έ γ κ ύ ρ ο υ συμβάσεως εργασίας μη ώρισμένου χρόνου) (Ποβλ. παρατηρήσεις συντ. ΕΕΔ. αύτόθι.).

6. Ἡ «πέκτασις τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου». Ἡ ἐξηρητημένη ἐργασία

1. Λόγῳ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, οἱ ἄνθρωποι προσφέρουν ἐργασίαν διὰ τοὺς ἄλλους, τελούντες οὕτως εἰς μίαν σχέσιν ἀλλήλων ἐξαρτήσεως. Ἡ ἀλληλεξάρτησις αὕτη, ἔννοια καθαρῶς οἰκονομική, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ποικίλων νομικῶν σχέσεων. Ἡ ἀλληλεξάρτησις αὕτη ἐγκλείει πολλάκις κίνδυνον ἐκμεταλλεύσεως, ὅταν ὑπάρχη οἰκονομικὴ ἀνισότης μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων προσώπων (1). Κατὰ τῶν συνεπειῶν τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἀντιδρᾷ ἡ ἔννομος τάξις λαμβάνουσα διάφορα μέτρα ὑπὲρ τοῦ οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρου. Τοιαύτη ἀνισότης ὑπάρχει σχεδὸν πάντοτε μεταξὺ τοῦ ἐργαζομένου καὶ τοῦ ἐργοδότη. Διὰ τὸν ἐργαζόμενον ἡ παροχὴ τῆς ἐργασίας του ἀποτελεῖ συνήθως τὴν μοναδικὴν βάσιν συντηρήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του (2). Πρὸς εὑρεσιν καὶ διατήρησιν τῆς ἐργασίας του εἶναι δυνατὸν ὁ ἐργαζόμενος νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ποικίλης ἐκμεταλλεύσεως, κατὰ τῆς ὁποίας ἡ ἔννομος τάξις δέον νὰ τὸν προστατεύσῃ, συμφῶνως πρὸς τὰς κρατούσας κοινωνικὰς ἀντιλήψεις. Οὕτως ἐδημιουργήθη τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ἐκ τῶν πολλῶν μορφῶν παροχῆς ἐργασίας ἐκείνην, ἥτις ἐμφανίζει τοὺς μεγάλους κινδύνους ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἐργαζομένου ἐκ μέρους τοῦ λαμβάνοντος τὴν ἐργασίαν. Ποῖον ὅμως θὰ ἦτο τὸ κριτήριον τοῦτο. Ἐργῶδης κατεβλήθη προσπάθεια ὑπὸ τῆς θεωρίας πρὸς ἀνεύρεσιν ἀσφαλῶν κριτηρίων, διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς σχέσεως ταύτης. Ποικίλα κριτήρια προετάθησαν καὶ ἐδοκιμάσθησαν, νομικὰ καὶ ἐξωνομικὰ, καὶ κατέληξαν σχεδὸν πάντες νὰ δεχθοῦν, ὅτι τοιαύτη σχέση ἐπίσταται, ὅταν ὁ ἐργαζόμενος τελῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς, τὰς ὁδηγίας καὶ τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἄλλου, ὅστις, ὡς φέρων τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιχειρήσεως δικαιούται νὰ ἐκδίδῃ τοιαύτας. Εἶναι τὸ κριτήριον τῆς λεγομένης προσωπικῆς ἢ νομικῆς ἐξαρτήσεως, ἐξ οὗ καὶ ἡ σχέση ἐκλήθη ἐξηρητημένη. Τοῦτο ἐγένετο δεκτὸν ἐν τῇ ξένη ἐπιστήμῃ, μεταφυτευθὲν παρ' ἡμῖν τόσον ἐν τῇ θεωρίᾳ, ὅσον καὶ τῇ νομολογίᾳ, τυχὸν μάλιστα καὶ νομοθετικῆς κυρώσεως. Οὕτω δ. α. ν. 16/20-11-35 «περὶ ρυθμίσεως συλλογικῶν διαφορῶν ἐργασίας», εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ ἐργοδότη ἀναφέρει, ὅτι εἶναι, «ὁ χρησιμοποιοῦν ἐπὶ κέρδει ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον διεύθυνσιν του τὴν ἐργασίαν ἄλλων φυσικῶν προσώπων».

Τὸ θέμα τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας ἀπησχόλησε πολὺ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν, κυρίως ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Μίαν πλήρη ἐπισκόπησιν τῶν ἀναπτυχθεισῶν θεωριῶν μετὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι κινήσεως αὐτῶν περιέχει ἡ μελέτη τοῦ Γ. Σιμωνέτου. Δώδεκα μελέται ἀστικοῦ καὶ ἐργατικοῦ δικαίου, 1948, σ. 118—290. Ἐκ τῶν νεωτέρων παρ' ἡμῖν ἐργασιῶν πρὸβλ. I. Καποδίστρια. Ἐρμ. ΑΚ. Ἐνοχ. δ. Εἰσαφ. ἀρθ. 648—680, ἀριθ. 34 ἐπ. Τοῦση. σελ. 49 ἐπ. X. Ἀγαλλοπούλου. Κοινωνικαὶ ἀσφάλειαι, 1955, σ. 68 ἐπ. I. Δεληγιάννη. Ἡ πληρεξουσιότης, 1954, σ. 169 ἐπ. Θ. Βλασόπουλου. Ἡ ἔννοια τῆς ἐξαρητημένης τοῦ ἐργαζομένου εἰς ἐπιχειρήσιν, ΕΕΔ, 11, 1283 ἐπ. Ἐκ τῶν ξένων I. Riva-Sanseverino, Diritto del lavoro, 1952, σ. 34 ἐπ. «non è realizzabile un concetto unitario di lavoro subordinato». Πρὸβλ. τῆς Ἰδίας καὶ ἐν Borsi-Pergolesi, τ. II, σ. 26 ἐπ. Mazzoni-Grecchi, Diritto

1) Κ. Φουριώτη. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνισότης τῶν συμβαλλομένων, 1955.

2) Περὶ τῆς ἐν τῇ σχέσει ἐργασίας θέσεως τοῦ ἐργαζομένου ἀπὸ μαρξιστικῆς καὶ χριστιανοσοσιαλιστικῆς ἀπόψεως. Rivero et Savatier, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 247.

del lavoro, 1951, σ. 196 ἐπ. ἐνθ' ἀναφέρεται σειρά ἐνδείξεων ἐξαρτήσεως, H a e m m e r l e, Arbeitsvertrag, 1949, σ. 42. D u r a n d - V i t u, τ. I, σ. 240. R i v e r o e t S a v a t i e r, σ. 246 ἐπ. L y o n - C a e n, σελ. 182. H u e c k - N i p p e r d e y, τ. I, σελ. 39 ἐπ., δεχόμενοι προσωπικήν ἐξάρτησιν διὰ τοὺς μισθωτοὺς καὶ οἰκονομικήν διὰ τοὺς «οἰονομὶ μισθωτοὺς» (Arbeitnehmerähnliche) ὁμοίως K a s k e l - D e r s c h, σ. 26 ἐπ. N i k i s c h, σ. 29, 83 ἐπ. Ὁρθῶς ἀπὸ κοινωνιολογικῆς ἀπόψεως ἐξετάζει τὸ θέμα, τονίζων τὴν οἰκονομικὴν ἐξάρτησιν S a v a t i e r. Les métamorphoses économiques et sociales du droit civil d'aujourd'hui, 1952, σ. 227 ἐπ. Παρ' ἡμῖν ἡ ἐξάρτησις συνάγεται, εἴτε ἐκ τοῦ ἀρθρ. 648 Α.Κ. (Καποδίστρια, Ἑρμ. ΑΚ Εισαγ. ἀρθρ. 648—650 ἀριθ. 31) εἴτε ἐκ τοῦ ἀρθρ. 652 Α.Κ. (Καυκᾶ, σ. 389). Πρὸβλ. καὶ Σιμωνέτου. Δώδεκα μελέται Ἀστ. καὶ Ἑργ. δικαίου. 1948—1950, σ. 344. Βασιλίου, ΕΕΔ, τ. 9, σ. 145. Δημάκη τ. 12, σ. 1 ἐπ. Οἱ K a s k e l - D e r s c h σ. 26 εὐρίσκουν τὴν ἐξάρτησιν εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν σημασίαν τοῦ ἐργ. δικαίου.

Ἡ προσωπικὴ ἐξάρτησις ἐκδηλοῦται κατὰ διαφόρους τρόπους, ὧν τῶν πικρὸς εἶναι ὁ διὰ τῆς προσλήψεως ἢ τῆς ἐντάξεως τοῦ ἐργαζομένου ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ἀδιαφόρως, ἐὰν ὁ τόπος τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ ἔδρα τῆς ἐπιχειρήσεως ἢ ἄλλος τις ἐκτὸς αὐτῆς ἢ τοῦ τρόπου ἢ τοῦ ποσοῦ ἢ τοῦ εἴδους τῆς ἐργασίας, μὲ χρησιμοποίησιν κατὰ κανόνα ἐργαλείων καὶ μηχανημάτων τῆς ἐπιχειρήσεως κλπ.

2. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος, ἀξιούσης ἐπιτακτικῶς τὴν ἐπέκτασιν τῆς προστασίας ἀρχίζει μία βαθμιαία ἐξασθένησις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐξαρτήσεως καὶ διευρύνσις τοῦ χώρου τῆς ἐξηρημένης συμβάσεως ἐργασίας εἰς θάρος τῆς συμβάσεως ἔργου καὶ τῆς ἀνεξαρτήτου ἐργασίας³⁾. Πρῶτον ἐπίτευγμα ἦτο ἡ θεώρησις τῆς κατ' ἀποκοπὴν ἢ κατὰ τεμάχιον ἀμειβομένης ἐργασίας, ὡς συμβάσεως ἐργασίας καὶ οὐχὶ συμβάσεως μισθώσεως ἔργου⁴⁾. Κατόπιν ἀρχίζει αὐτὴ αὐτῆ ἡ οὐσία τῆς ἐξαρτήσεως νὰ ἐξασθενῇ ὅσῳ γίνεται δεκτόν, ὅτι δὲν ἔχει πλέον σημασίαν, ἐὰν ὁ ἐργαζόμενος διατηρῇ ἐν τῇ ἐργασίᾳ του πρωτοβουλίαν καὶ «δὲν ἀποξενοῦται ταύτης τελείως» καὶ παρέχει τὴν ἐργασίαν του κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν του συνείδησιν καὶ οὐχὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ ἀνιδέου ἢ νομικῶς ἀνικάνου ἐργοδότη⁵⁾. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἡ θεωρία πιστὴ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς νομικῆς ἐξαρτήσεως ἐξακολουθεῖ νὰ δέχεται ταύτην ὑπάρχουσαν διότι ἀρκοῦν εἰς αὐτὴν καὶ ἐλάχιστα ἴχνη αὐτῆς. Πλὴν ὁμως ἀρχίζουν νὰ ἐμφα-

3) S a v a t i e r. ἐνθ' ἄνωτ. 1952, σ. 229 ἐπ. C a p i t a n t - C u c h e, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 139.

4) Ἐπὶ τοῦ στοιχείου τοῦ τρόπου πληρωμῆς ἐθεμελίωσαν τὴν διάκρισιν L o t m a r. Der Arbeitsvertrag, τ. I, 1902, σ. 32 ἐπ. L a c a n t i n e r i e e t G u y o t. Droit civil, τ. II, 1920 § 1020. Ἄλλως Τριανταφυλλοπούλου. Εισηγ. ἐκθ. Σχ. Α.Κ. Ἑνοχ. δικ. 1933, σ. 226. Ὁ Α.Κ. (ἀρθρ. 648) ὁρίζει ρητῶς, ὅτι «μισθώσις ἐργασίας ὑπάρχει καὶ ὅταν ὁ μισθὸς ὑπολογίζεται κατὰ μονάδα παρεχομένης ἐργασίας ἢ κατ' ἀποκοπὴν...»

5) Ἀποξένωσιν πάσης πρωτοβουλίας ἀπῆτει ὁ Α.Π. 117/42 Θ.Ν.Γ σ 255. Βρα. δύτερον ἀπεφάνθη, ὅτι «χωρὶς ἐντεῦθεν ν' ἀπαιτεῖται ἀποξένωσις τοῦ μισθωτοῦ ἀπὸ πάσης προσωπικῆς πρωτοβουλίας ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ὑπηρεσίας του... καιτοί, ὡς ἐπιστήμων διατηρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς κρίσεώς του ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ἐργασίας τῆς ἐιδικότητός του». Ἐθεώρησεν ὁ Α.Π. ἀρκετόν, ὅτι ὁ ἐργοδότης διέθετε τὴν ἐργασίαν «κατὰ βούλησιν ὡς πρός τε τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς διεξαγωγῆς ταυ». (Α.Π. 395/46 Θ. ΝΗ. σ. 49).

νίζονται και περιπτώσεις, καθ' ἃς οὐδεμία προσωπική ἐξάρτησις υφίσταται· πρόκειται περὶ αὐτοτελῶν ἐπαγγελματιῶν, κυρίως τῶν κατ' οἶκον ἐργαζομένων, οἵτινες ἐργάζονται ἀνεξαρτήτως, δεσμευόμενοι ἴσως μὲ τὸν πρὸς ὃν προσφέρουν τὴν ἐργασίαν των μὲ γενικὰς ὁδηγίας, ὡς εἶναι πολλάκις καὶ αἱ συμβατικαὶ ῥήτραι, τὰς ὁποίας καθορίζει τις, μετ' ἀναμφισβητήτως αὐτοτελοῦς ἐπαγγελματίου.

Κοινωνιολογικῶς ὅμως οὗτοι οὐδαμῶς διαφέρουν τῶν μισθωτῶν, ἔχοντες τὴν αὐτὴν ἀπολύτως ἀνάγκην κοινωνικῆς προστασίας. Ἡ νομικὴ ἀντίληψις δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀδιαφορήσῃ πρὸς τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα καὶ συμπεριέλαβε καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν προστασίαν, θεωρήσασα τὴν ἐργασίαν των, εἴτε ἐξηρητημένην, προσπαθοῦσα ν' ἀνευρῆ κριτήριά τινα ἐξαρτήσεως, εἴτε εὐθέως χαρακτηρισάσα αὐτὰ ὡς «παρεμφερῆ πρὸς τοὺς μισθωτοὺς» πρόσωπα. Ἡ λύσις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή. Εὐθέως κοινωνιολογικῶς βλέποντες τὰ πράγματα καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν σκοπὸν τοῦ ἐργατικῆς δικαίου, δεόν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς δὲν ὑπάρχουν πλήρη καὶ σαφῆ τὰ γνωρίσματα τῆς προσωπικῆς ἐξαρτήσεως, ὡς συμβαίνει μὲ τοὺς προσλαμβανομένους ἢ ἐντασσομένους εἰς τὴν ἐπιχειρησιν μισθωτοῦς, πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἰς ἄλλο κριτήριον καὶ τοιοῦτον εἶναι τὸ οἰκονομικόν (*), καθ' ὃ, ἄνευ νομικῶς ἐπικινδύνων ἀκροβατισμῶν, θὰ δεχθῶμεν, ὅτι υφίσταται ἐξάρτησις, ὅταν ἡ συντήρησις προσώπου τῆς συνδέεται μὲ τὴν παροχὴν ἐργασίας εἰς ἄλλο καὶ νομικῶς ἐκδηλοῦται μὲ τὸ στοιχεῖον τοῦ κινδύνου (*). Οὕτως ὁ ἐργαζόμενος δὲν φέρει κατὰ κανόνα τὸν κίνδυνον τῆς ἐργασίας του· τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἀφορᾷ ἕτερον· αὐτὸς θὰ εἰσπράξῃ τὴν ἀμοιβὴν του, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ ἕκαστις τῆς ἐργασίας του. Οὕτω θέτομεν ἐν ἀληθείᾳ κοινωνικὸν κριτήριον καὶ διευρυνόμεν εὐθέως τὰ ὅρια τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας εἰς ὅλας ἐκείνας τὰς περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὑπάρχει ἀνάγκη κοινωνικῆς προστασίας. Πολλὰι κατηγορίαι ἐργαζομένων, αἵτινες ἐθεωροῦντο αὐτοτελεῖς, περιλαμβάνονται πλέον ἀδιάστως εἰς τὰ πλαίσια τῆς συμπάσεως ἐργασίας. Σημειωτέον, ὅτι καὶ τὸ κριτήριον τῆς προσωπικῆς ἐξαρτήσεως περιλαμβάνεται εἰς τὸ οἰκονομικὸν τοιοῦτον, ἀλλὰ δὲν συμπίπτουν (*). Τὸ δεῦτερον εἶναι εὐρύτερον. Πάντως ὅμως ἡ ὑπαρξίς τοῦ προσωπικοῦ κριτηρίου συμπίπτει καὶ μὲ τὴν ὑπαρξίαν τοῦ οἰκονομικοῦ τοιοῦτου, οὐχὶ ὅμως πάντοτε· συνεπῶς, ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν τὴν ὑπαρξίαν προσωπικοῦ κριτηρίου, τὴν ὑποχρέωσιν δηλ. ὑπακοῆς καὶ δὴ οὐχὶ ἐν ἀσημάντῳ μέτρῳ ἢ τὴν «ὀργανικὴν ἐξάρτησιν ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως» δεόν ν' ἀναζητήσωμεν κριτήρια, ὑπαγόμενα εἰς τὴν εὐρυτέραν ἔννοιαν τῆς οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως.

6) Ὡς κριτήριον τὴν οἰκονομικὴν ἐξάρτησιν ὑποστηρίζουν οἱ Capitant-Cuche. Pr. de législation industrielle, 1939, No 140. Πρβλ. καὶ Durand — Jausaud, τ. I, σ. 229. Nikisch, σ. 29 ἐπ.

7) Περὶ τῆς θεωρίας τοῦ κινδύνου ὡς διακρ. γνωρίσματος μισθώσεως ὑπηρεσιῶν καὶ ἔργου. R ü m e l i n. Werkvertrag, σ. 169. Πρβλ. S a v a t i e r, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 232.

8) Ἡ διαπίστωσις Σ i m w n e t o u, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 155, σημ. 2, 192, ὅτι δὲν υφίσταται οὐσιαστικὴ διαφορὰ μεταξὺ προσωπικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως (πρβλ. καὶ K a s k e l - D e r s c h, σ. 26 ἐπ.) ἔχει προφανῶς ὑπ' ὄψιν τὴν τὰς περιπτώσεις ἐντόξεως τῶν μισθωτῶν εἰς τὴν ἐπιχειρησιν. Ὅμοίως καὶ X. Ἀ γ α λ λ ο π ο ὑ λ ο υ. Κοινων. Ἀσφαλίσεις, 1955, σ. 68 ἐπ., δι' ὃ ἀσχολεῖται κατωτέρω διὰ μακρῶν πρὸς εὐρεσιν κριτηρίων διὰ τὰς ἄλλας περιπτώσεις.

3. Ἡ ἐπεκτατικὴ πορεία τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου δὲν σταματᾷ εἰς τὴν διαστολὴν τῆς ἐννοίας τῆς ἐξαρτήσεως· τὸ πεδίον τῆς ἐφαρμογῆς του συνεχῶς ἐπεκτείνεται καὶ καταλαμβάνει καὶ σχέσεις, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν, ὡς «ἐξηρητημένοι σχέσεις ἰδιωτικοῦ δικαίου»· ἐπὶ τούτων ἀληθῶς δὲν ἐφαρμόζεται πλήρως τὸ ἐργατικὸν δίκαιον, ἀλλ' οἱ γενικοὶ κανόνες αὐτοῦ καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιβαίνουν εἰς τοὺς τυχόν διέποντας αὐτὰς ἰδιαιτέρους κανόνες. Ἐμφανίζεται καὶ ἐνταῦθα τὸ προστατευτικὸν στοιχεῖον τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἀξιοῦν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν σχέσεων, αἵτινες κοινωνιολογικῶς ἔχουν ἀνάγκην προστασίας⁹⁾. Τοιοῦτος κανὼν εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὁ θεσπιζόμενος διὰ τοῦ ἄρθρου 662 Α.Κ. περὶ προνοίας καὶ περὶ οὐ ὁμιλοῦμεν κατωτέρω. Ὡς τοιαύτας σχέσεις θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν :

α. Τὴν παροχὴν ἐργασίας ἐκ θρησκευτικῶν, φιλανθρωπικῶν λόγων ἢ πρὸς θεραπευτικούς ἢ εκπαιδευτικούς σκοποὺς ἢ ἠθικῆς βελτιώσεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως, ὡς π.χ. τὴν ὑπὸ τῶν νοσηλευομένων ἐργασίαν ἢ τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἐλέους ἢ οἰονδήποτε ἄλλον σκοπὸν ἄνευ ἀμοιβῆς παρεχομένην ἐργασίαν. Ἐνταῦθα δὲν ὑφίσταται συμβατικὴ παροχὴ ἐργασίας καὶ ἡ ὑπάρχουσα ἐξάρτησις εἶναι ὅλως διαφόρου μορφῆς ἐκείνης, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βάση τῆς ἐργατικῆς σχέσεως¹⁰⁾.

β. Τὴν παροχὴν ἀναγκαστικῆς ἐργασίας. Ἀνωτέρω (§ 3 I, α') ἐξητάσαμεν τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐπιτρέπεται παρ' ἡμῶν ἀναγκαστικὴ ἐργασία. Διὰ πολλὰς ἐκ τῶν περιπτώσεων τούτων ὑπάρχουν εἰδικαὶ διατάξεις· πέραν ὧν αὐτῶν ἐφαρμόζονται καὶ οἱ κανόνες τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, ὡς οἱ οὗτοι συμβιβάζονται πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν φύσιν αὐτῶν¹¹⁾.

γ. τὴν παροχὴν ἐργασίας, ἐπὶ τῇ βάσει οἰκογενειακῆς σχέσεως, δυνάμει τοῦ ἄρθρου 1494 Α.Κ. διὰ τὰ τέκνα καὶ διὰ τὴν σύζυγον, χωρὶς νὰ ὑφίσταται σχέσις ἐργασίας¹²⁾, πρόκειται δηλ. περὶ μιᾶς ἀνυποχρέου παροχῆς βοηθείας ἐκ τοῦ ἠθικοῦ δεσμοῦ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας.

δ. τὴν παροχὴν ἐργασίας, ὡς ἐταιρικῆς εἰσφορᾶς. Καίτοι περὶ αὐτῆς ὑπάρχουν εἰδικαὶ διατάξεις (ἄρθρ. 744, 766 Α.Κ.) ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται καὶ ἐνταῦθα ἡ κατ' ἀναλογίαν μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἐφαρμογὴ κανόνων τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, μὴ οὐσης δυνατῆς τῆς συναγωγῆς τεκμηρίου ἐξ ἀντιδιαστολῆς¹³⁾, ὅτι θὰ ἐφαρμόσωμεν μόνον τοὺς κανόνες τούτους, ἀλλ' ἀντιθέτως, δεόν νὰ θεωρήσωμεν ὡς γενικωτέραν ἔνδειξιν, ὅτι οἱ κανόνες περὶ συμβάσεως ἐργασίας δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν περίπτωσιν τῆς εἰσφορᾶς ἐργασίας, εἰς τὴν ἐταιρίαν. Συνεπῶς, ὅπου ἡ φύσις τῶν κανόνων τῆς συμβάσεως ἐργασίας δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν εἰδικὴν ταύτην μορφήν θὰ ἐφαρμοσθῶσι καὶ ἐν προκειμένῳ.

9) Περὶ τῆς ἐπεκτατικῆς τάσεως τοῦ ἐργ. δικαίου πρὸς τὸν D u r a n d - J a u s s a u d τ. I, σ. 229.

10) H u e c k - N i p p e r d e y, τ. I, σ. 49 σημ. 70. K a s k e l - D e r s c h, σ. 23, R o u a s t - D u r a n d, σ. 351. Ἄλλως Κ α π ο δ ῖ σ τ ρ ι α, ἐνθ' ἀνωτ. ἀριθ. 71.

11) H u e c k - N i p p e r d e y, τ. I, σ. 48, διὰ τὴν ἐργασίαν τῶν κρατουμένων.

12) H u e c k - N i p p e r d e y, σ. 46, σημ. 52. X. Ἀ γ α λ λ ο π ο ὐ λ ο υ. Κοιν. ἀσφαλίσεις, 1955, σ. 90 ἐπ. Π.Α. 793)45 Ν.Δ. α'. 317 μετὰ σχολ. Ἰ σ μ. Σ α κ ε λ λ α ρ ο π ο ὐ λ ο υ.

13) Κ α π ο δ ῖ σ τ ρ ι α, Ἐρμ. ΑΚ. Εἰσ. ἄρθρ. 648 - 680 ἀριθμ. 113.

ε. Τὴν παροχὴν ἐργασίας μελῶν τῆς διοικήσεως νομικῶν προσώπων, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει καταρτισθῆ ἰδιαιτέρα σύμβασις ἐργασίας. Ἡ παροχὴ ἐργασίας ὑπ' αὐτῶν εἶναι συγγενῆς πρὸς τὴν ἐξηρητημένην τοιαύτην καὶ δὲν ἀποκλείεται ἢ ἐπ' αὐτῆς ἐφαρμογὴ διατάξεων τινῶν τοῦ ἐργατ. δικαίου (14).

στ. Τὴν παροχὴν ἐργασίας, ἐπὶ τῇ θάσει τῆς δημοσιουπάλληλης - κῆς σχέσεως. Καίτοι αὕτη, οὕσα σχέσις δημοσίου δικαίου διέπεται ὑπὸ εἰδικῶν διατάξεων, ἐν τούτοις δὲν ἀποκλείεται καὶ ἢ ἐπ' αὐτῆς ἐφαρμογὴ κανόνων τινῶν τοῦ ἐργατικῶν δικαίου, ὡσάκις πρόκειται περὶ γενικῶν κανόνων μὴ ἀντικειμένων εἰς τὴν ἰδιόζουσαν φύσιν αὐτῆς (15).

ζ. τὴν παροχὴν δικηγορικῆς ἐργασίας ὑπὸ δικηγόρων, εἰς τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἐπιτρέπεται τοιαύτη ὑπὸ τοῦ δικηγορικοῦ κώδικος. Κατὰ τὴν κρατούσαν γνώμην, λόγῳ τοῦ κατ' ἀρχὴν δημοσίου χαρακτῆρος τοῦ δικηγορικοῦ λειτουργήματος καὶ ἐπὶ τῆς σχέσεως ταύτης οἱ κανόνες τοῦ ἐργατικῶν δικαίου, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντίκεινται εἰς τὸν δημόσιον χαρακτῆρα τῆς σχέσεως, καίτοι δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ ἐπὶ τῇ θάσει συμβάσεως ἐξηρητημένης ἐργασίας (16).

Τέλος θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν τὴν βαθμιαίαν διείσδυσιν τοῦ ἐργατικῶν δικαίου εἰς τὴν ἀνεξάρτητον ἐργασίαν, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται συμβιβάζονται αἱ διατάξεις αὐτοῦ πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀνεξαρτήτου ἐργασίας (17).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ἢ γενικώτερα τάσις τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ἐργατικῶν δικαίου ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲ τῆς διαστολῆς τῆς ἐννοίας τῆς ἐξηρητημένης ἐργασίας καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἐπεκτάσεως αὐτοῦ ἐπὶ σχέσεων, αἰτινες ἀπλῶς ὁμοιάζουν μὲ τὴν ἐργατικὴν σχέσιν (18).

14) Hueck — Nipperdey, σ. 78 ἐπ. σημ. 7.

15) Ἐπὶ τῆς δημοσιουπάλληλικῆς σχέσεως ἐφαρμόζονται ὡς γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ δικαίου αἱ περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν χώρων ἐργασίας διατάξεις (ἄρθρ. 612—663), αἱ περὶ ὑπερημερίας (ἄρθρ. 656, 349 Α.Κ. Α.Π. 596/54 Ε.Ε.Δ, 14, 204, ἢ αἱ περὶ πληρωμῆς τῆς ἐπὶ πλεόν τῆς συμφωνηθείσης ἐργασίας (ἄρθρ. 659 Α.Κ.). Πρβλ. καὶ ἄρθρ. 73 ὑπαλλ. κώδικος. Hueck — Nipperdey, τ. I, σ. 46 σημ. 50. Πρβλ. καὶ Καποδίστρια. Ἐρμ. Α.Κ. Εἰσαγ. ἄρθρ. 648—680, ἀριθ. 67.

16) Καυκᾶ σ. 392. Καποδίστρια. Ἐρμ. Α.Κ. Εἰσ. ἄρθρ. 648—660, ἀριθ. 101 ἐπ. Δημάκη, Ε.Ε.Δ, τ. 12, σ. 6.

17) Ἡ ἀντίθετος γνώμη Καποδίστρια, Ἐρμ. Α.Κ. Ἐνοχ. δικ. Εἰσαγ. ἄρθρ. 648—680, ἀριθ. 53 παραγνωρίζει τὴν ἐξελικτικὴν τάσιν τοῦ ἐργατ. δικαίου, ἧτις ἐπιβάλλεται ἐκ τῆς κοινωνικῆς σημασίας αὐτοῦ καὶ ἧτις ὁλονὲν καταλαμβάνει νέα πεδία, τὰ ὅποια προηγουμένως ἦσαν ἐκτὸς αὐτοῦ. Οὕτως πρβλ. ἐν τῷ κειμένῳ τὴν διευρύνσιν τοῦ τρόπου πληρωμῆς τοῦ μισθοῦ, τὴν σχεδὸν πλήρη ἐξαφάνισιν τῆς προσωπικῆς ἐξαρτήσεως καὶ ἀναζητήσιν νέου κριτηρίου διὰ νὰ ὑπαχθοῦν εἰς αὐτὸ οἱ τῶς θεωρούμενοι, ὡς αὐτοτελεῖς ἐπαγγελματίαι, κατ' οἶκον ἐργαζόμενοι. Σαφῆς ἐκδήλωσις τῆς προστατευτικῆς ταύτης τάσεως, εἶναι ἡ βαθμιαία ὑπαγωγή εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν, θεσμὸν ἄλλοτε κατ' ἐξοχὴν ἐργατικόν, τῶν αὐτοτελῶν ἐπαγγελματιῶν ἢ ἀκόμη, ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς τῆς ἐπεκτάσεως πρβλ. ἄρθρ. 15 α.ν. 547/37 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων τινῶν ἐργατικῶν τινῶν νόμων».

18) Lyon — Caen, σ. 240.

γ. Ὁ μισθός ὡς «ἀντάλλαγμα» τῆς ἐργατικῆς παροχῆς.

Ἡ ἐργασία παρέχεται κατὰ κανόνα ἔναντι ἀμοιβῆς. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς φιλελευθέρως οἰκονομίας ἡ ἐργασία ἐθεωρεῖτο, ὡς ἐ μ π ὀ ρ ε υ μ α καὶ ἡ ἀμοιβή της, ἡ τιμὴ της, διεκονομίζετο, ὡς παντὸς ἄλλου ἀγαθοῦ ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ νόμου τῆς προσφοράς καὶ ζήτησεως. Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐπέφερον ἀνατροπὴν ἡ Συνθήκη τῶν Βερσαλιῶν τοῦ 1919 μὲ τὴν διακήρυξιν, ὅτι «ἡ ἐργασία δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπλῶς¹⁾ ὡς ἐμπόρευμα ἢ ἀντικείμενον ἐμπορίας» (ἄρθρ. 427), ὡς δὲ διακηρύσσει τὸ προοίμιον τοῦ καταστ. χάρτου τῆς Δ.Ο.Ε. δέον νὰ ἐξασφαλισθῇ «ἡμερομίσθιον ἐγγυώμενον προσήκοντας ὄρους ζωῆς», διατύψεις ἧτις ἐγένετο ἔτι κατηγορηματικώτερα διὰ τῆς Διακηρύξεως τῆς Φιλαδελφείας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ὑψίστης σημασίας, ἐκφράζουσα σαφῶς ὀλόκληρον κοινωνικοφιλοσοφικὴν θεωρίαν ἔναντιον τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ.

Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἔδωκαν συγκεκριμένον περιεχόμενον αἱ μεταπολεμικαὶ διεθνεῖς πράξεις. Οὕτως ἡ Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας συμφώνως μὲ τὸ κήρυγμα τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀ ν ά γ κ η ν, ὥρισεν, ὅτι ὑποχρεοῦται ἡ Δ.Ο.Ε. νὰ προαγάγῃ εἰς τὰ διάφορα ἔθνη τοῦ κόσμου τὴν ἐφαρμογὴν προγραμμάτων ἱκανῶν νὰ ἐπιτύχουν, δ) τὴν ἐφαρμογὴν πολιτικῆς ἐν σχέσει μὲ τοὺς μισθωτοὺς καὶ τὰ εἰσοδήματα, τὴν διάρκειαν καὶ τὰς συνθηκὰς ἐργασίας ἀποσκοπούσης νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν δικαίαν συμμετοχὴν πάντων εἰς τοὺς καρποὺς τῆς προόδου καὶ ἐν ἐλάχιστον ὅριον μισθοῦ συντηρήσεως δι' ὅλους τοὺς ἐργαζομένους ἢ ἔχοντας ἀνάγκην τοιαύτης προστασίας (III δ.). Ἐπίσης ἡ Οἰκομ. Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου τοῦ 1948 ὀρίζει, ὅτι «πᾶς ἐργαζόμενος ἔχει τὸ δικαίωμα... δικαίως καὶ εὐνοϊκῆς ἀμοιβῆς, ἡ ὁποία νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν του ζωὴν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας» (ἄρθρ. 23 § 3) καὶ περαιτέρω ὅτι «ἐκαστος ἔχει δικαίωμα εἰς ἐν ἐπίπεδον ζωῆς ἱκανὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ὑγίαν καὶ εὐημερίαν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του, συμπεριλαμβανομένης τῆς τροφῆς, τῆς ἐνδυμασίας, τῆς κατοικίας, τῆν ἰατρικῆς περιθάλψεως καὶ τῶν ἀναγκαίων κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν (ἄρθρ. 25 § 1).

Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νέων τούτων ἀντιλήψεων διασπᾶται πλέον ἡ ἀρχὴ τοῦ ὑπὸ τῶν νόμων τῆς ἐλευθέρως οἰκονομίας καθορισμοῦ τοῦ μισθοῦ καὶ ἐπικρατοῦν πλέον νέα κριτήρια, ἅτινα στηρίζονται εἰς τὴν κοινωνικὴν σημασίαν τοῦ μισθοῦ καὶ τὴν δι' αὐτοῦ προστασίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας. Ταῦτα ἐκδηλοῦνται κατὰ δύο τρόπους:

α. Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ μισθοῦ. Γενικεύεται πλέον γ, κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀναφανείσα ἔννοια τοῦ κατωτάτου ὁρίου τοῦ μισθοῦ. Προηγουμένως ὁ μισθός ἐθεωρεῖτο μόνον, ὡς στοιχεῖον κόστους τῆς παραγωγῆς καὶ παρ' ὀλην τὴν θεωρητικὴν κίνησιν περὶ τῆς κοινωνικῆς σημασίας τοῦ μισθοῦ καὶ τὴν ἐκ τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου παράδοσιν, ὅτι ὁ μισθός πρέπει νὰ εἶναι *justus* ὁ καθορισμὸς τοῦ μισθοῦ δὲν ἐξήρχετο τῶν καθαρῶς οἰκονομικῶν πλαισίων. Διὰ τῆς γνωστῆς ἐγκυκλίου τοῦ «*regum novarum*» ὁ Πάπας

1) Ἡ λέξις αὕτη μὴ ὑπάρχουσα εἰς τὸ σχέδιον τῆς ἐπιτροπῆς προσετέθη ὑπὸ τῆς διασκεψέως, προκαλέσασα μεγίστην δυσφορίαν εἰς τοὺς Ἀμερικανούς ἐργάτας. Διεγράφη ὑπὸ τῆς Διακηρύξεως τῆς Φιλαδελφείας. *Frank. Internat. Arbeitsrecht* ἐν *Handb. d. Politik*, τ. V, 1922, σ. 31.

Λέων ο 13ος στηριζόμενος εις τήν κατά παράδοσιν διδασκαλίαν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας περὶ δικαιοσύνης, διεκήρυσεν, ὅτι ὑπάρχει εἰς νόμος τῆς φυσικῆς δικαιοσύνης καθ' ὃν «ὁ μισθὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀνεπαρκής, ὥστε νὰ μὴ ἡμπορῇ νὰ ζῆ ὁ ἐργάτης ἐν λιτότητι καὶ ἐντιμότητι» (*).

Ἡ ἔννοια τοῦ κατωτάτου ἡμερομισθίου, ἣς τὰς ἀπαρχὰς συναντῶμεν ἐν Αὐστραλίᾳ (Πολιτεία τῆς Βικτωρίας) τὸ 1896 καὶ Νέα Ζηλανδία τὸ 1899 ἔτυχεν εἰς τὰς ἀρχὰς πολλῶν ἐπικρίσεων. Βαθμηδὸν ὁμως ἐπεβλήθη καὶ ἀνεγνωρίσθη γενικῶς σήμερον, ὡς ὑποχρέωσις πάσης πολιτείας, ἔστω καὶ ἂν ἔχη φιλελεύθερον οἰκονομικὸν προσανατολισμόν, ὅπως κἀννη χρῆσιν τῆς δυνάμεώς της εἰς ὀρισμένας ὀριακὰς περιπτώσεις πρὸς καθορισμόν τοῦ κατωτάτου ὀρίου μισθοῦ, ὅστις στηρίζεται εἰς τὸν κύριον χαρακτήρα αὐτοῦ ὡς βάσεως διὰ τὸ φ ἦ ς, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου συντηρήσεως (**). Παρ, ἡμῖν τὸ π ὠ τ ο υ διὰ τῆς ἐθνικῆς συλλογ. συμβάσεως (18 Αὐγούστου 1936) καθωρίσθη τόσον διὰ τοὺς ἐργάτας, ὅσον καὶ διὰ τοὺς ὑπαλλήλους κατώτατον ὄριον μισθοῦ καὶ ἡμερομισθίου. Ἐπικολούθησε δὲ πλῆθος ειδικῶν συλλογ. συμβάσεων (βυροσδεφεργατῶν [15-12 38], γουεργατῶν [17-4-37], ἀλλαντοποιῶν [30-3-37] προσωπικοῦ ἐδωδιμοπωλείων [24 3-37] κλπ.).

Ἡ γέρθη τὸ πρόβλημα, π ὠ ς θὰ καθορισθῆ τὸ κατώτατον ὄριον. Προσεπάθησαν νὰ εὑρουν τρόπον καθορισμοῦ αὐτοῦ ἐπιστημονικῶς μετὰ τὴν διαδικασίαν τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν. Αἱ δυσκολίαι ἦσαν μεγάλαι, λόγῳ τῶν διαφορῶν περὶ τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ περιληφθοῦν εἰς τὸν προϋπολογισμόν. Ἡ Διεθνὴς Ὀργάνωσις Ἐργασίας ἀπασχολήθη μετὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ ἐδέχθη κατὰ τὴν XI σύνοδόν της (1929) τὴν ἐν ἀριθ. 26 σύμβασιν (μὴ ἐπικυρωθεῖσαν εἰσέτι ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος) «περὶ θεσπίσεως μεθόδων καθορισμοῦ ἐλαχίστων ἡμερομισθίων» (C o d e internat. du travail, τ. I, 1954, σ. 178 ἐπ.), καὶ χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς λεπτομερίαι περὶ τῆς ἐνοσίας τοῦ κατωτάτου ὀρίου μισθοῦ, ὑπεχρέωσε τὰ κράτη - μέλη, ὅπως θεσπίσουν ἢ διατηρήσουν μεθόδους ἐλευθέρως παρ' αὐτῶν καθοριζόμενας καὶ ἐπιτρεπούσας τὸν καθορισμόν τοῦ ἐλαχίστου ὀρίου ἡμερομισθίου εἰς βιομηχανίας καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἰδίως εἰς τὰς κατ' οἶκον βιομηχανίας παντοῦ, ὅπου δὲν ὑφίσταται ἀποτελεσματικὸν σύστημα καθορισμοῦ ἡμερομισθίων διὰ συλλογ. συμβάσεων ἢ ἄλλως πως καὶ τὰ ἡμερομισθία εἶναι ἐξαιρετικῶς χαμηλά. Τὰ καθοριστέα ἐλάχιστα ὄρια ἡμερομισθίων δέον νὰ εἶναι ὑποχρεωτικὰ διὰ τε τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐργοδότης καὶ ἐργαζομένους καὶ δὲν δύναται νὰ μειώνωνται ὑπ' αὐτῶν, εἴτε δι' ἀτομικῆς, εἴτε διὰ συλλογικῆς συμβάσεως. Σύστημα ἐλέγχου καὶ κυρώσεων πρέπει νὰ ὀργανωθῆ, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ πλήρης ἐφαρμογὴ τῶν ἐλαχίστων ὀρίων ἡμερομισθίων καὶ νὰ ἔχη δικαίωμα ὁ ἐργαζόμενος νὰ λάβῃ διὰ τῆς δικαστικῆς ἢ ἄλλης ὁδοῦ τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ὑπολείπεται ὀφειλόμενον εἰς αὐτὸν ἐντὸς ὀρισμένης προθεσμίας. Σήμερον ἡ ἔννοια τοῦ κατωτάτου ὀρίου μισθοῦ ἔχει δι ε υ ρ υ ν θ ἦ, διότι περιλαμβάνει τὰ ἀπαιτούμενα οὐ μόνον διὰ τὴν διαβίωσιν αὐτοῦ ἢ τῆς οἰκογενείας του ἀγαθὸ ἀλλὰ καὶ τὰ διὰ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰς πολιτικὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἐποχῆς του. Le salaire minimum. Et. Intern. ἐκδ. Δ.Ο.Ε., 1939. P r i b r a m. La réglementation des salaires minima du point de vue international Rev. Intern. d. Tr τ. XVII, σελ. 333 ἐπ. Τοῦ ἰδίου. Probleme der intern. Sozialpolitik, 1927, σελ. 106 ἐπ.

Περαιτέρω ἀναγκάζεται ἡ ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς τοῦ μισθοῦ πρὸς τὰς οἰκογενειακὰς ἀνάγκας τοῦ μισθοῦ εἶναι μία τάσις γενικῆ, ἣτις πραγματοποιεῖται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς Χώρας κατὰ διαφόρους τρόπους, οἷτινες

2) Λεπτομερίαι περὶ τῆς Encyclica rerum novarum. Πρὸβλ. A. W e b e r. Sozial politik, 1931, σελ. 107 ἐπ.

3) Durante - Vitu, τ. II, σ. 601 ἐπ. Mossé. Economie et législation industrielle, 1940, σελ. 75.

σκοπούν γὰ ὑποβοηθήσουν τὸν μισθωτὸν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἠδῆ μὲν ἀναγκῶν, δαπανῶν, τὰς ὁποίας συνεπάγεται ἡ συντήρησις μιᾶς οἰκογενείας^(*). Ὡς μία διάσπασις τῆς ἀρχῆς τοῦ μισθοῦ, ὡς ἀνταλλάγματος ἐνεφανίσθη ἡ ἐπὶ πλέον παροχὴ προσαυξήσεως τοῦ μισθοῦ, λόγω πολυετίας. Οὕτω εἰς τοὺς μισθωτοὺς, τοὺς ἔχοντας μακρὰν ὑπηρεσίαν ἐν τῷ ἐπαγγέλματι ἢ ἐτέρῳ παρεμφερεῖ τοιοῦτῳ κατὰ κανόνα ἀσχέτως, ἐὰν παρὰ τῷ αὐτῷ ἢ ἄλλῳ ἐργοδότη χορηγεῖται μία προσαυξήσις τοῦ μισθοῦ.

Διατάξεις περὶ οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων περιλαμβάνουν πολλὰ ἐκ τῶν νεωτέρων συλλογικῶν συμβάσεων. Ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς μερικάς. Οὕτω σ. σ. 10 2-56 νοσηλευτικῶν προσωπικῶν ἰδιωτικῶν σανατορίων, ΕΕΔ, 15, 405, 10 % διὰ τὴν σύζυγον καὶ (% δι' ἕκαστον τέκνον μέχρι 3), σ. σ. 30-1-55 προσωπικῶν ὀπωρολαχανοπωλεῶν χονδρικής καὶ λιανικῆς πωλήσεως Θεσσαλονίκης. ΕΕΔ, 15, 406, 10 % διὰ τὸν ἔγγαμον ἄνευ τέκνων, 13 % διὰ τὸν μετὰ τέκνων, σ.σ. 30-3-56 προσωπικῶν Ε.Η.Σ., ΕΕΔ, 15, 693-10 % διὰ τὸν σύζυγον, 5 % δι' ἕκαστον τέκνον μέχρι 3, σ.σ. 21 6-56 ἀρχιθερμασιῶν, καὶ θερμασιῶν βιομηχ. ἐργοστασιῶν ὅλης τῆς χώρας ΕΕΔ, 15, 1159, 10 % διὰ τὴν σύζυγον καὶ 5 % δι' ἕκαστον τέκνον μέχρι 3 κλπ. Διατάξεις περὶ μισθοῦ, ἀναλόγως τῆς ποσότητος περιλαμβάνουν π.χ. ἀσχέτως παρὰ τῷ αὐτῷ ἢ ἄλλῳ ἐργοδότη αἰ.σ.σ. 23-4-56 περὶ προσωπικῶν Δ.Ε.Η. Θεσσαλονίκης 15, (ΕΚβ 203), 5 % δι' ἕκαστην πενταετίαν μέχρι συμπληρώσεως 8 πενταετιῶν, ἢ ἀποφ. ΔΔΔ Θεσσαλονίκης 1/56 περὶ εἰσπρακτῶρων ἀστ. λεωφορείων Θεσσαλονίκης, ΕΕΔ, 15, 578 5 % δι' ἕκαστην πενταετίαν μέχρι συμπληρώσεως 3 πενταετιῶν, ἢ ἀποφ. ΔΔΔ 11/56 περὶ προσωπικῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων ὅλης τῆς Χώρας, ΕΕΔ, 15, 1092 μὲ κατὰ διετίαν κατὰ κανόνα αὐξήσιν τοῦ μισθοῦ, μέχρι ὑπερδιπλασιασμοῦ αὐτοῦ κατὰ τὸ 21ον ἔτος τῆς υπηρεσίας των κλπ. Παρὰ τῷ αὐτῷ ἐργοδότη : σ. σ. ἀνδρῶν νοσοκόμων, τεχνιτῶν κλπ. ἐργαστηρίων κλπ. θεραπ. «Εὐαγγελισμὸς» 1-3-56, ΕΕΔ, 15, 579, 5 % δι' ἕκαστην πενταετίαν μέχρι συμπληρώσεως 4 πενταετιῶν κλπ.

6. Αὐξάνονται αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ὀφείλεται μισθός, καίτοι δὲ ἐν παρέχεται ἐργασία. Δὲν πρόκειται πλέον μόνον περὶ τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς ὁ ἐργοδότης εὐρισκόμενος ἐν ὑπερημερίᾳ περὶ τὴν ἀποδοχὴν τῶν ὑπηρεσιῶν ὑποχρεοῦται, κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχὰς τοῦ δικαίου, εἰς καταβολὴν τοῦ μισθοῦ, ἀλλ' ἔτι περαιτέρω. Σημειωτέον, ὅτι καὶ ἡ κλασσικὴ ἔννοια τῆς ὑπερημερίας, ὡς θὰ εἶδομεν, κατωτέρω ὑπέστη καὶ αὐτὴ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων τοῦ μισθοῦ. Ἡ ἀμοιβαιότης οὕτω τῶν παροχῶν ἐν τῇ ἐργατικῇ σχέσει ὑπέστη ἕνα σημαντικὸν κλονισμόν, δημιουργηθείσης ποίας τινος ἔναντι ἀλλήλων ἀνεξαρτησίας^(*).

Τοιαῦτα περιπτώσεις εἶναι : ἡ ὑποχρέωσις παροχῆς μισθοῦ α. κατὰ τὸν χρόνον ἀδείας τοῦ μισθωτοῦ (ἄρθρ. 666 Α.Κ. Νόμος 539/45), β. κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἀπέχει τῆς ἐργασίας τοῦ πρὸς εὔρεσιν ἄλλης ἐργασίας (ἄρθρ. 677 Α.Κ.),

4) Πλήρη ἔκθεσις τοῦ προβλήματος τῶν οἰκογενειακῶν ἐπιδομάτων προβλ. Mesures d'ordre économique en faveur de la famille, ἐκδ. Ἡν. Ἐθν. 1952, σ. 3 ἐπ. Περὶ τοῦ προβλήματος γενικώτερον τῆς οικονομικῆς θέσεως τῆς οἰκογενείας προβλ. Famille und Sozialreform τῆς Gesell. für sozialen Fortschritt, 1955. Προπολεμικῶς προβλ. Les développements des allocations familiales au cours des dernières années, ἐν Rev. int. d. Tr. XXI, σελ. 413 ἐπ. Ἡδὴ αἱ προσαυξήσεις, λόγω οἰκογενειακῶν βαρῶν εἰς τὰς πλείστας χώρας (Μεγ. Βρετανίαν, Ἰταλίαν, Γαλλίαν κλπ.) ἔχουν λάβη μορφήν ἀσφαλιστικῶν παροχῶν.

5) Durand - Vitu τ. II, σ. 217 ἐπ.

γ. κατά τὸν χρόνον κωλύματος παροχῆς ἐργασίας, ἕνεκα σπουδαίου λόγου μὴ ὀφειλομένου εἰς ὑπαιτιότητα τοῦ μισθοῦ, ἐφ' ὅσον εἰργάσθη ἐπὶ δεκαήμερον (ἄρθρ. 657 καὶ 658 Α.Κ.), δ. κατά τὸν χρόνον τῆς διαθεσιμότητος (ν. 3158/55), ε. κατά τὸν χρόνον τῆς στρατεύσεως. Ἐνταῦθα ὁ μισθὸς ἔχει λάβῃ τὴν μορφήν κοινωνικοποιημένης παροχῆς, περὶ ἧς ὁμιλοῦμεν κατωτέρω, τέλος, στ. καταβάλλεται μισθὸς κατὰ ἡμέρας ἀργίας^(6,7). Ἐπίσης χορηγεῖται «μισθὸς» καὶ μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐργατικῆς σχέσεως, ὑπὸ μορφήν «ἀποζημιώσεως» διὰ τὴν λύσιν αὐτῆς.

Εἰς τὴν διασκευὴν τῆς ὑπερημερίας τοῦ ἐργοδότη, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐσημειώθη προοδευτικὴ ἐξέλιξις. Συνήθως περίπτωσις ὑφίσταται, ὅταν ὁ ἐργοδότης, ὡς πιστωτῆς τῆς ἐργατικῆς παροχῆς δὲν δύναται νὰ παρασκευάσῃ τὴν καλουμένην «ἀντικειμενικὴν» προϋπόθεσιν, διὰ τὴν παροχὴν τῆς ἐργασίας, νὰ διασκευάσῃ δηλ. τὸ διὰ τὴν ἐργατικὴν ἐνέργειαν ἀναγκαῖον τμήμα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, συμφώνως πρὸς τὴν σύμβασιν καὶ τὰς ὑφισταμένας διατάξεις. Ἡ ἀδυναμία δύναται νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν ἐπέλευσιν ὀρισμένων γεγονότων, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων διακόπτεται ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ἡ λειτουργία τῆς ἐπιχειρήσεως, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ ἐργατικὴ δύναμις κατὰ τὸν συμβατικῶς προβλεπόμενον τρόπον, χωρὶς νὰ βαρύνῃ πταίσμά τι ἕνα ἐκ τῶν συμβαλλομένων (κί ν δ υ ν ο ς λ ε ι τ ο υ ρ γ ι α ς).

Τὸ πρόβλημα ἔτυχεν ἐντελῶς ἰδιαίτερας ἐπεξεργασίας ἐν Γερμανίᾳ Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ γερμανικοῦ ἀστικοῦ κώδικος ἀνεπτύχθησαν πολλοὶ θεωρίαι, ἀπὸ τῶν συντηρητικῶν (T i t z e, Die Unmöglichkeit der Leistung nach dem B.G.B, 1900) τῶν δεχομένων ἀδυναμίαν παροχῆς, ἢ τῶν δεχομένων ὑπερημερίαν ὀφειλέτου (K a s k e l, Arbeitsrecht, ἔκδ. 2, σ. 110) εἴτε ἀπολύτως, εἴτε μέ τινος περιορισμούς (T r a u t m a n n, O e r t m a n n) καὶ συνεπῶς μὴ ὀφειλὴν μισθοῦ μέχρι τῶν προοδευτικῶν, τῶν διδουσῶν νέαν ἐρμηνείαν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐργατικῆς παροχῆς (N i k i s c h) καὶ συνεπῶς δεχομένων ὑποχρέωσιν καταβολῆς τοῦ μισθοῦ. Πέραν αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ μέσαι θεωρίαι, αἵτινες ἐγκαταλείψασαι τὰς διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ κώδικος, ἐπέζητησαν διὰ καθαρῶς δικαιοπλαστικῆς ἐργασίας, ἐπὶ τῇ βάσει κ ο ι ν ω ν ι ο λ ο γ ι κ ῶ ν κριτηρίων νὰ μετριάσουν τὰς «ἀκρότητας» τῶν νεωτέρων θεωριῶν καὶ ἀνεύρουν ἄλλα στηρίγματα, ὡς τὸ περὶ σ φ α ι ρ ῶ ν ἢ κύκλων κινδύνου (L e h m a n n) ἢ τῆς διακρίσεως μεταξύ ἀτομικοῦ καὶ γενικοῦ κινδύνου λειτουργίας (T i t z e κατὰ μεταγενεστέραν αὐτοῦ γνώμην). Λειτομερείας, καὶ κριτικὴν τῶν διαφόρων γνωμῶν πρβλ. P a t r o n i c o l a s, Das Betriebsrisiko im

6) Ἀρχίζει ἤδη νὰ ἐπεκτείνεται ὁ κανὼν τῆς πληρωμῆς τοῦ μισθοῦ καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἀργίας οὕτω π.χ. ἐν Γερμανίᾳ, ν. 2-8-51, H u e c k - N i p p e r d e y τ. I, σ. 244 ἐπ. N i k i s c h, σ. 284 ἐπ. Παρ' ἡμῖν ἐγένετο δειλὸν βῆμα διὰ τῆς ἀποφάσεως 2/56 ΔΔΔΔ Ἀθηνῶν (§ 9 γ, ΕΕΔ, τ. 15, σ. 291 ἐπ.), πλὴν ὅμως ἠκυρώθη ἡ διάταξις αὕτη διὰ τῆς Σ Ε. 746/57 (ΕΕΔ, 16, σ. 443 ἐπ.). Ἀξιοσημείωτον, ὅτι ἤδη κατὰ τὴν τ α λ μ ο υ δ ι κ ῆ ν νομικὴν παράδοσιν, ἐδικοῦτο εἰς μισθὸν ὁ μισθωτὸς καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἀργίας, ἐφ' ὅσον ἔχει συμπληρώσῃ ὑπηρεσίαν μιᾶς ἐβδομάδος (S i l b e r s c h m i d t, Das deutsche Arbeitsrecht, 1926, σ. 33).

7) Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐμφανίζεται, ἰδίως εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς Β. Ἀμερικῆς καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ ἡ γ γ υ η μ ἔ ν ο υ μ ι σ θ ο ῦ (salaire garanti), διὰ τοῦ ὁποίου σκοπεῖται ἡ συνέχισις τῆς καταβολῆς τοῦ μισθοῦ καὶ ὅταν ἔκ τινος λόγου διακόπτεται ἢ περιορίζεται ἡ πραγματικὴ ἀπασχόλησις τοῦ μισθωτοῦ. R i v e r o e t S a v a t i e r, σ. 472, S p i e t h o f f, Gesicherte Löhne. Freie Preise, 1950, S a l a i r e s. Rapport général ἔκδ. Β. Ι. Τ. 1948, σ. 257 ἐπ.

geltenden griech. Recht κ.λ.π. 1939 Γ α ζ η. 'Η μὴ εκπλήρωσις τῆς ἐνοχικῆς συμβάσεως, 1940, σ. 145 ἐπ. Spiliopoulos. Die Voraussetzungen des Annahmeverzuges, 1940, X. 'Α γ α λ λ ο π ο ὕ λ ο υ. 'Η λύσις τῆς συμβάσεως ἐν περιπτώσει ἀδυναμίας τῆς παροχής, ἐν 'Επιθεωρήσει Κοινωνικῆς Πολιτικῆς καὶ Νομοθεσίας, 1942, σ. 11 ἐπ. (ἀνατ.). Μεταπολεμικῶς ὑποστηρίζεται ἡ περὶ σφαιρῶν θεωρία, μὲ τὴν τροποποίησιν τῆς μειώσεως τοῦ μισθοῦ ἐν περιπτώσει ἐ π ι κ ι ν ὀ ν ο υ ἐπιβαρύνσεως τῆς ἐπιχειρήσεως (Hueck-Nipperdey, τ. I, σ. 320 ἐπ.), ἣτις ὁμως ἐπικρίνεται, ὡς ἄγουσα εἰς νομικὴν ἀβεβαιότητα καὶ ὡς ἀπομακρυνομένη, ἐπὶ τῇ βάσει κοινωνιολογικῶν κριτηρίων ἀπὸ τοῦ γράμματος τοῦ Α.Κ. Διὸ προτείνεται ἡ ἐφαρμογὴ τῶν περὶ ὑπερμερίας πιστωτοῦ διατάξεων καὶ ἡ ὑποχρέωσις συνεπῶς καταβολῆς τοῦ μισθοῦ (Kaskel-Dersch, σ. 169, Nikisch, σελ. 499 ἐπ.). 'Εν Γ α λ λ ί α ἐπέζητήθη λύσις ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδιοχουσῶν εἰς τὴν σχέσιν ἐργασίας ἀρχῶν μὲ τὴν τάσιν νὰ φέρῃ τὸ βάρος τῶν κινδύνων ἢ ἐπιχειρήσεις διευρυνομένης τῆς «σφαιράς» τοῦ ἐργοδότη, καὶ ἐξασφαλιζομένης οὕτω μεγαλύτερας προστασίας τοῦ μισθωτοῦ. Durand - Vitu, τ. II, σ. 794 ἐπ. Διὰ τὴν Ἰταλίαν πρβλ. Baggassi, Elem. di dir. di lavoro, 1950, σ. 191. Riva-Sanseverino ἐν Borsari-Pergolesi, τ. II, 1953 σ. 214 ἐπ. Διὰ τὰ παρ' ἡμῖν Καποδίστρια. 'Ερμ Α. Κ. 'Ενοχ. δ. ἀρθρ. 656, ἀρθρ. 58 στηριζομένου ἐπὶ τῆς θεωρίας τῶν σφαιρῶν ὁμοίως X. 'Α γ α λ λ ο π ο ὕ λ ο υ. Μαθήματα ἐργατικοῦ δικαίου, 1954, σ. 210. 'Εναντίον τῶν «σφαιρῶν» Μ π α λ η. 'Ενοχ. δίκαιον Α', 1954 σ. 226.

Εἰς διαφόρους συλλογικὰς συμβάσεις ὑπάρχουν διατάξεις ρυθμίζουσαι τὸν κ ἰ ν δ ο ν ο ν ἐν περιπτώσει διακοπῆς τῆς ἐργασίας ἐξ ἀνωτέρας βίας, ὡς π.χ. σ. σ. προσωπικοῦ ἀξίας ἔργων ἑλλ. ἑταιρ. ὑδραυλικῶν καὶ ἐξυγιαντικῶν ἔργων 26-1-56 ΕΕΔ, 15, 349 «κατὰ τὰς ἐργασίμους ὥρας, καθ' ὅς ἐπέρχεται διακοπὴ τῆς ἐργασίας λόγῳ βροχῆς, καταβάλλεται εἰς τὸ ἐργατοτεχνικὸν προσωπικὸν 50 % τῆς ἀξίας τῶν ὥρων, καθ' ὅς ἐπῆλθεν ἡ διακοπή» Παρεμφερῆ διάταξιν περιέχει καὶ ἀποφ. τοῦ Π. ΔΔΔ Βόλου (5/56) δι' ἐργάτας κω-ραγωγεῖς Βόλου, ΕΕΔ, 15 σ. 980. 'Η σ. σ. προσωπικοῦ ἀλωνιστικῶν συγχροτημάτων ὅλης τῆς Χώρας 18-5-53 ὀρίζει, ὅτι «ἐὰν διακόψῃ τὴν ἐργασίαν τοῦ λόγῳ ἀνωτέρας βίας δὲν λαμβάνει μισθόν, ἀλλὰ διατρέφεται εἰς βάρος τῆς ἐπιχειρήσεως.» Προστατευτικὰς διατάξεις περιλαμβάνουσι καὶ οἱ σ. σ. ἐργατῶν ὁδοποιίας καὶ ἀσφάλτου πάσης φύσεως τῆς 25-7-56 ἐν ΕΕΔ, 15, 1221 καὶ διὰ τοὺς χειριστὰς καὶ λιπαντὰς ἐκπαστικῶν κλπ. μηχανημάτων τῆς 9-1-57 ΕΕΔ, 16, 473.

'Η συνδέουσα τοὺς συμβαλλομένους προσωπικῆς σχέσεως μὲ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς πίστεως καὶ τῆς προνοίας ἀρχίζει νὰ δημιουργῆ καὶ μίαν γέαν ἀ π ό κ λ ι - σ ι ν ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνταλλάγματος, ὅταν δηλ. τὸ ἐπενεγκὸν τὴν διακοπὴν τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως γενοῦς εἶναι τόσον βαρὺ διὰ τὴν ἐπιχείρησιν, ὥστε ἢ εκπλήρωσις τῶν εἰς μισθοὺς ὑποχρεώσεων τῆς θὰ συνεπήγετο σοβαρὸν κίνδυνον δι' αὐτὴν εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δέον νὰ δεχθῆ ὁ μισθωτὸς μ ε ί ω - σ ι ν αὐτῶν, συμμετέχων οὕτω ἐν μέρει εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ νὰ διατηρηθῆ ἢ ἐπιχειρήσεις, χάριν τοῦ συμφέροντος τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας (*).

Τέλος ἐνεφανίσθη τὸ φαινόμενον τῆς κοινωνικοποιήσεως τοῦ μισθοῦ. 'Ενῶ ἄλλοτε ὁ ἐργοδότης ἦτο ὁ φέρων ἀποκλειστικῶς τὸ θάρος τοῦ μισθοῦ, τὸν ὁποῖον ἐκανόνιζεν ὑψηλὸν ἢ χαμηλόν, ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς πορείας τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ συμφώνως πρὸς τὰς προϋποθέσεις, τὰς ὁποίας ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω, σήμερον παύει ἐν τινι μέτρῳ νὰ βαρύνῃ αὐτὸν καὶ μεταφέρεται εἰς ἕνα εὐρύτερον κύκλον ἢ ἀκόμη διὰ μέσου τοῦ φόρου εἰς τὸ σύνολον. Οὕτως

*) Hueck-Nipperdey, τ. I, σ. 323. M a u s. Das deutsche Arbeits- und Sozialrecht, I, 1948, σ. 244.

ἡ τεχνική τῶν ἀσφαλίσεων ἐπέτρεψεν, ὅπως τὰ οἰκογενειακὰ ἐπιδόματα, αἱ ἀποδοχαὶ τῶν ἐν ἀδείᾳ τελούντων μισθωτῶν, οἱ μισθοὶ τῶν στρατευομένων, τὰ «δώρα» τῶν ἐορτῶν κλπ. καταβάλλονται συλλογικῶς. Τοῦτο ἀποδεικνύει τὴν τάσιν τῆς ἐξομοιωσεως τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν πέραν τῆς ἀξίας τῆς παρεχομένης ἐργασίας. Οἱ ὅροι ἐργασίας δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτῶνται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐπιχειρήσεως· ἡ κοινωνικοποίησις τείνει ν' ἀπροσωποποιήσῃ τὰς σχέσεις ἐργασίας, ἀκόμη δὲ καὶ νὰ μειώσῃ κατὰ τινα τρόπον τὸ αἶσθημα ἐξαρτήσεως, ὅπερ βαρύνει τὸν μισθωτὸν. Ὁ μισθωτὸς λαμβάνει τὸν μισθὸν τοῦ ἀπὸ μίαν δλόττητα. Ἡ κοινωνικοποίησις διαρρηγνύει πᾶσαν σχέσιν μεταξύ τοῦ θάρους, ὅπερ παριστᾷ οὗτος διὰ τὴν ἐπιχείρησιν καὶ τοῦ ὀφέλους, ὅπερ ἀποκομίζει ὁ μισθωτὸς. Ὁ ἐργοδότης καταβάλλει ἀπλῶς τὰς εἰσφοράς, ἐν ᾧ τὸ «κέρδος» τοῦ μισθωτοῦ εἶναι πολλάκις πολὺ μεγαλύτερον· τέλος ἐξασφαλίζεται ἡ πληρωμὴ τοῦ ἐργαζομένου ἀποφευγομένου τοῦ κινδύνου τῆς ἀφερεγγυότητος τοῦ ἐργοδότη. Οὕτω διὰ τὴν ὑπὸ μορφήν παροχῶν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως ἢ ἄλλων κρατικῶν παροχῶν βαίνομεν ἐτι περαιτέρω τῆς ἱστορικῆς παραδεδομένης ἐννοίας τοῦ μισθοῦ. Πραγματοποιούνται πλέον παροχαὶ οὐχί, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς παρεχομένης ἐργασίας, ἀλλὰ πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἐργατικοῦ εἰσοδήματος ἐν σχέσει μὲ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐργαζομένου καὶ ἀναλόγως πρὸς αὐτὰς (ἡλικίας, φύλου, οἰκογενειακῶν βαρῶν κλπ.) (*).

Πολλὰ ἐκ τῶν μεταπολεμικῶν Σύνταγματικῶν περιέλαβον ρητὰς ἀρχὰς περὶ ἐργατικοῦ μισθοῦ· οὕτω τὸ Ἰταλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1947 ὁμιλεῖ «περὶ ἀμοιβῆς ἀνάλογου πρὸς τὴν ποσότητα καὶ ποιότητα τῆς ἐργασίας καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπαρκοῦς διὰ τὴν ἐξασφάλισιν εἰς τὸν μισθωτὸν καὶ τὴν οἰκογενεῖάν του ἐλευθέρου καὶ ἀξιοπρεπῆ ὑπόστασιν (ἄρθρ. 36), τὸ Βαυαρικὸν Σύνταγμα τοῦ 1947 ὁμιλεῖ «περὶ ἐλαχίστων μισθῶν καθιστώντων δυνατὴν εἰς τὸν μισθωτὸν τὴν διαβίωσιν αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του ἢ δι' ἀνάλογον πρὸς τὴν πολιτιστικὴν του θέσιν (ἄρθρ. 169), τὸ Σύνταγμα τῆς λαϊκῆς Γερμανίας (1948) ἄρθρ. 18 ἐδ. γ'. τὰ συντάγματα τῆς Νοτ. Ἀμερικῆς κλπ. Παρατηρητέον, ὅτι πολὺ πρὸ τῆς λήψεως τῶν προστατευτικῶν μέτρων ἐπὶ τῆς νομοθεσίας ἡ θεωρητικὴ παράδοσις ἔχει λάβῃ θέσιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ μισθοῦ. Οὕτως εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰακώβου (E, 4) ἀναφέρεται: «Ἴδου ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν θεωρισιάντων τὰ χωράφια σας, τὸν ὅποιον ἐστερήθησαν ἀπὸ σας κράζει» καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν θεωρισιάντων εἰσήλθον εἰς τὰ ὄρα Κυρίου Σαβῶθ». Περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ μισθοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεως ἐπ' αὐτῶν τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου Α. Σίδερει, Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν, 1946, σ. 126 ἐπ. Περὶ τῆς ἐπαρκείας τοῦ μισθοῦ καὶ τῶν γενικωτέρων μεταβολῶν εἰς τὴν ἐννοίαν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐπὶ τὴν ἐπὶ τῆς «διανεμητικῆς δικαιοσύνης» πρβλ. W e d d i g e n. Wirtschaftsethik, 1951, σ. 113, 156 ἐπ. S c h i l l i n g. Christliche Sozial- und Rechtsphilosophie, 1950, σελ. 122 ἐπ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ὁ μισθὸς ἐπαυσε πλέον νὰ καθορίζεται ἀπλῶς ὡς ἀντάλλαγμα ἔναντι τῆς ἐργατικῆς παροχῆς, ἀλλ' ἀκολουθεῖ νέους κοινωνικοὺς προσανατολισμούς, οἵτινες, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰ νέα κοινωνικὰ στοιχεῖα δίδουν εἰς αὐτὸν νέαν μορφήν, ἣτις ὁλοκρῶν τείνει νὰ καταστήσῃ αὐτὸν περισσότερον ἀνεξάρτητον τῆς ἀντιπαροχῆς.

9) Durand - Vitu, τ. II σελ. 707 ἐπ. Τοῦ ἰδίου, Rémunération du travail et socialisation du droit, ἐν Dr. Soc. 1942, σελ. 83. Περὶ τοῦ κοινωνικοῦ μισθοῦ πρβλ. L y o n - C a e n, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 285 ἐπ. Πρβλ. παρ' ἡμῖν νόμον 539/45 (ἄρθρ. 3 §§ 5-7).

δ. Ἡ ὑποχρέωσις προνοίας

Οὐ μόνον δι' εἰδικῶν νομοθετικῶν μέτρων, ἀλλὰ καὶ διὰ ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐννοιῶν ἐν τῇ ἐργατικῇ δικαίῳ, κατεβλήθη προσπάθεια δι' εὐρύσεως τοῦ προστατευτικοῦ τοῦ πεδίου. Χαρακτηριστικὸν τούτου παράδειγμα παρέχει ἡ διεύρυνσις τῆς ἐννοίας τῆς ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη πρὸς πρόνοιαν. Ἡ πρόνοια εἶναι ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη, θεωρουμένη ἄλλοτε δευτερεύουσα, συνίσταται δὲ εἰς τὴν ὑποχρέωσιν λήψεως μέτρων προστασίας τῆς υγείας καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἐργαζομένου, μετὰ πολλοῦ δὲ κόπου ἐπεκταθεῖσα θάσει μιᾶς παρεπομένης σιωπηρᾶς συμβάσεως παρακαταθήκης καὶ ἐπὶ τῶν εἰς τὸν τόπον τῆς ἐπιχειρήσεως εἰσχομισθέντων ἀντικειμένων τοῦ μισθωτοῦ. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη εἶναι ἀντίστοιχος τῆς ὑποχρέωσις πίστεως τοῦ μισθωτοῦ, στηρίζεται δὲ εἰς τὸ ἄρθρον 288 Α.Κ. περὶ καλοπίστου ἐκτελέσεως τῆς συμβάσεως καὶ ἔχει εἰδικώτερον πεδίον ἐφαρμογῆς τὸ ὑπὸ τῶν ἄρθρων 660 - 663, 666, 677 καὶ 678 καθοριζόμενον (1). Ἡ βαυτετέρα ἔρευνα τῆς φύσεως τῆς σχέσεως ἐργασίας, οὐχὶ ὡς μιᾶς ἀπλῶς ἐνοχικῆς σχέσεως, σκοπούσης τὴν ἀνταλλαγὴν περιουσιακῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ ὡς προσωπικῆς τοιαύτης, βαθέως θιγούσης τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐργαζομένου, λόγῳ τῆς στενότητος τῆς δημιουργουμένης μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων σχέσεως, συντέλεσεν εἰς μίαν τεραστίαν δι' εὐρύσειν τοῦ περιεχομένου τῆς ὑποχρέωσις ταύτης, πρὸς ἣν μάλιστα μετὰ δέουσι προσβλέπουσι οἱ θεωρητικοί, συνιστῶντες ἀποφυγὴν τῶν ὑπερβολῶν (2). Πράγματι ἡ ὑποχρέωσις προνοίας ἀποτελεῖ τὸ λεπτότατον μέσον διαπλάσεως τῆς θέσεως τοῦ μισθωτοῦ ἐν τῇ ἐπιχειρήσει, ἐν ᾗ τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν ἐκάστης συγκεκριμένης περιπτώσεως καὶ ἄλλοτε μὲν περιορίζει τὰ τυπικὰ δικαιώματα τοῦ ἐργοδότη ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ διευθυντικοῦ τοῦ δικαιώματος, ἄλλοτε δὲ ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν ὑποχρέωσις διὰ τὰ ἀξία προστασίας συμφέροντα τοῦ μισθωτοῦ· λόγῳ τῆς εὐρύτητος τοῦ περιεχομένου τῆς ὑποχρέωσις ταύτης ὁμιλοῦν πλέον περὶ ὑποχρέωσις πίστεως καὶ προνοίας (3). Τινὲς μάλιστα θεωρητικοὶ διεπίστωσαν, ὅτι ἡ διδομένη πλέον εὐρύτης εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἐπαρκῆ, ὡς ἔρεισμα αὐτῆς ἢ ἐκ τοῦ ἄρθρου 288 Α.Κ. συμβατικῆς θάσεως, ἀλλὰ χρειάζεται μία νέα τοιαύτη· καὶ ὡς τοιαύτη εὐρέθη τὸ ἀξίωμα τῆς κοινωνικῆς προστασίας, ὅπερ στηριζόμενον εἰς τὸν γενικὸν προστατευτικὸν χαρακτήρα τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, πηγάζει ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τῆς σχέσεως ἐργασίας, ὡς κοινότητος δικαίου. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶναι τελείως ἀνεξάρτητον ἐκ τῶν συμφωνιῶν τῶν συμβαλλομένων ἢ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν. «Τοῦτο ἔχει τὸν χαρακτήρα ἐνός (ἀντικειμενικοῦ) κανόνος δικαίου, ὅστις δὲν δύναται ν' ἀνακηρυχθῆ, ὡς γενικὸς κανὼν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, πλὴν ὅμως κοινωνιολογικῶς ἐνυπάρ-

1) Ἡ ὑποχρέωσις τῆς προνοίας εἰσήχθη εἰς τὸν γερμανικὸν ἀστικὸν κώδικα. κατόπιν τῆς κατὰ τοῦ σχεδίου αὐτοῦ ἀσκηθείσης κριτικῆς ὑπὸ τοῦ Gierke. Παρ' ἡμῖν ἦδη καὶ πρὸ τοῦ Α.Κ. ἡ νομολογία μας εἶχε δεχθῆ τοιαύτην ὑποχρέωσιν τοῦ ἐργοδότη. Σημ. α. ν. τ. ἡ ρ. α. Περὶ τῆς ὑποχρέωσις διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ υγιεινὴν τῶν χώρων ἐργασίας Ἐπετ. Ἀνωτ. Σπ. 1948, σ. 231 ἐπ. Κ. α. κ. α., σ. 502 ἐπ.

2) Hueck - Nipperdey, τ. I. σ. 359.

3) Kaskel - Dersch, σ. 188 ἐπ.

χει ἐν τῷ ἐργατικῷ δικαίῳ» (4). Ὡς παρετηρήθη δὲν προσθέτει τίποτε ἢ νέα αὐτῇ κατασκευῇ, ἥτις ἄλλως τε εἰς τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἀποτελέσματα καταλήγει, ἀντιθέτως δὲ διασπᾷ τὴν συμβατικὴν θάσιν τῆς ὑποχρέωσης (5). Σημειωτέον τέλος, ὅτι — καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐπῆλθε πρόοδος — ἐκ τῆς παραβάσεως τῆς ὑποχρέωσης προνοίας, γεγῆται καὶ ἀγωγίμος ἀξίωσις ἐκ συμβάσεως πρὸς ἐκπλήρωσιν κατὰ τοῦ ἐργοδότη, ὑφισταμένη παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκ τοῦ δημοσίου δικαίου ἔναντι τῆς πολιτείας ὑφισταμένην ὑποχρέωσιν, χωρὶς ν' ἀποκλείεται καὶ ἡ ἐξ ἀδικοπραξίας (ἄρθρ. 914 Α.Κ.) ἀγωγή ἀποζημιώσεως. Ἀμφότερα αἱ ἀξιώσεις αὗται συντρέχουν (6).

Ἐπὶ τῆς οὕτω διευρυνθείσης ὑποχρέωσης τῆς προνοίας στηρίζεται πλῆθος ὑποχρέωσεων τοῦ ἐργοδότη. Τοιαῦται εἶναι :

α. ὁ ἐργοδότης νὰ διαρρυθμίξῃ τὰ τῆς ἐργασίας, ὡς καὶ τὰ τοῦ χώρου αὐτῆς καὶ τῆς διαμονῆς, τὰ τῶν ἐγκαταστάσεων ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν, συμπεριλαμβανομένων δηλ. ὄλων τῶν χώρων, αἵτινες εὐρίσκονται εἰς σχέσιν μετὰ τὴν παροχὴν τῆς ἐργασίας, ὡς καὶ τῶν μηχανημάτων ἢ ἐργαλείων καὶ τὰ τοῦ τρόπου παροχῆς ἐργασίας, ὥστε νὰ προστατεύεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ υγεία τοῦ μισθωτοῦ, συμφώνως πρὸς τὸ ἐκάστοτε πεδῖον τῆς τεχνικῆς (7). Ἐπίσης κατὰ τὴν ἐργασίαν δέον νὰ δίδονται αἱ κατάλληλοι δηγηγίαι καὶ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἡ κατάστασις τῆς υγείας τοῦ μισθωτοῦ (8), ἀκόμη δὲ καὶ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν σύναψιν τῆς συμβάσεως πρέπει νὰ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τοῦ μισθωτοῦ ἐπὶ τῶν ἱκανότητων, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ ἐπὶ τῶν συναφῶν μετὰ τὴν ἐργασίαν ζητημάτων.

Εἰς πολλὰς συλλογικὰς συμβάσεις ὁρίζονται διάφορα μέτρα προνοίας, ὡς π.χ. ἡ χορήγησις ὑποδημάτων ἐξ ἐλαστικοῦ καὶ μιᾶς φόρμας, ὡς καὶ ἡ διαρρύθμισις τῶν χώρων δι' ἐγκαταστάσις καταιωνιστῆρων πρὸς χρῆσιν τῶν ἐργατῶν (ΔΔΔΔ, Ἀθηνῶν, 1/56 ἐργατῶν κεραμοποιίας, κλινθοποιίας κλπ. ἀπάσης τῆς Χώρας ΕΕΔ, 15, 457), ἡ χορήγησις μιᾶς φόρμας, ἐλαστικῶν ὑποδημάτων καὶ χειροκτιῶν, (ΔΔΔΔ, Ἀθηνῶν 19/55 περὶ ἠλεκτροτεχνιῶν, ΕΕΔ, 15, 682), ὁ καθορισμὸς ἀνωτάτου ὁρίου μεταφερομένων βαρῶν (ΠΔΔΔ Θεσσαλονίκης, ἐργατοτεχνιτῶν Θηνίκης Χαρτοποιίας ΕΕΔ, 15, 1266), ἡ διαρρύθμισις χώρου δι' ἱματιοθήκην (σ.σ. 27-7-26 ταξιδιῶν κινηματοθεάτρων Θεσσαλονίκης, ΕΕΔ, 15, 1374) κλπ.

6. νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν ἡθικὴν ὑπόστασιν τοῦ μισθωτοῦ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἀρθρ. 57 ΑΚ. Οὕτως ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἐργοδότη πρὸς τὸν μισθωτὸν πρέπει νὰ εἶναι ἢ ἐμπρέπουσα, νὰ μὴ εἶναι προσβλητικὴ κλπ. Δέον νὰ εἶναι ἢ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν προστασίαν τῆς προσωπικότητος τοῦ μισθωτοῦ.

4) Dersch. Neue Entwicklung der Fürsorgepflicht im Arbeitsverhältnis. ἐν Festschrift für Herschel, 1955, σ. 74.

5) Hueck - Nipperdey, τ. I. σ. 358 σημ. 6. Τὸ παρὰ τινῶν ἐπικαλούμενον ἐπιχείρημα, περὶ ἐρείσματος τῆς προνοίας ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνικῆς πολιτείας (Sozialstaatlichkeit) δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ παρ' ἡμῖν, ὡς μὴ ὑπαρχόντων ἄρθρων ἀντιστοίχων πρὸς τὸ ἀρθρὸν 20 καὶ 28 τοῦ θεμελ. Νόμου τῆς Δυτ. Γερμαν.

6) Σακέλλαροπούλου. ΕΕΔ, 8 σ. 570 ἐπ. Hueck - Nipperdey, τ. I. σ. 363 ἐπ. Dersch, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 77. Nikisch, σ. 418 ἐπ.

7) Denecke. σ. 347.

8) Hueck - Nipperdey, τ. I, σ. 378.

γ. να μεριμνᾷ περὶ τῆς διαφύλαξέως τῶν ὑπὸ τοῦ μισθωτοῦ εἰσκομισθέντων εἰς τοὺς χώρους τῆς ἐργασίας πραγμάτων, ἵνα μὴ ἀπολεσθῶσι ἢ ὑποστῶσι ζημίας, ὡς π.χ. τῶν ἐνδυμάτων του, τῶν ἐργαλείων του ἢ τοῦ ποδηλάτου του, τὰ ὅποια ἀποθέτει διαρκούσης τῆς ἐργασίας του, ἀρκεῖ νὰ γνωρίζῃ ὁ ἐργοδότης ἢ νὰ ἔδῃ νὰ γνωρίζῃ, ὅτι εἰσκομίζονται τοιαῦτα ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐπιχείρησιν.

δ. νὰ μεριμνᾷ, ὅπως τηροῦνται αἱ ἐκδιδόμεναι πρὸς προστασίαν τοῦ ἐργαζομένου διατάξεις δ.η.μ. δικαίου, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν διατάξεων περὶ κοινων. ἀσφαλίσεως (°).

ε. νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς τακτικῆς καὶ προσηκούσης ἐκπληρώσεως τῆς ὑποχρέωσεως πρὸς καταβολὴν τοῦ μισθοῦ· οὕτως αα. νὰ ὑπολογίξῃ ἀκριβῶς τὸν μισθόν, περιοριζομένου, ὑφ' ὠρισμένας προϋποθέσεις τοῦ δικαιώματος πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἐπιπλέον καταβληθέντος μισθοῦ (8°) βδ. νὰ διαφωτίξῃ τὸν μισθωτὸν περὶ τοῦ ἀκριβοῦς ποσοῦ τοῦ μισθοῦ (ἄρα καὶ ἄρθρ. 14 δ. συμβ. ἐργ. 95]49 «περὶ προστασίας τοῦ ἡμερομισθίου») καὶ νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὸν πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν, γγ. νὰ φροντίξῃ, ὅπως ὁ μισθωτὸς λαμβάνῃ τὸν μισθόν του πρὶν ἢ παραγραφῇ ἢ σχετικῇ ἀξίωσις, ὡς π.χ. ὅταν δὲν διαφωτίξῃ ἐγκαίρως τὸν μισθωτὸν περὶ τῆς ἀξιώσεώς του καὶ οὕτως ἐμποδίζεται οὗτος διὰ τὴν ἐγκαίρως ἐνάσκησίν της, δδ. νὰ προλαμβάνῃ κατὰ τὸ δυνατόν κάθε ἀπώλειαν τοῦ μισθοῦ, ὡς π.χ. ἐν περιπτώσει κακοκαιρίας νὰ δίδῃ ἐσωτερικὴν ἐργασίαν εἰς τὸν ἐξωτερικῶς ἐργαζόμενον μισθωτὸν ἢ τυχὸν ἀπολεσθείσας ὥρας νὰ τὰς ἀναπληρώσῃ κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἐφ' ὅσον τὸ ἐπιτρέπει ὁ νόμος καὶ εε. νὰ χορηγῇ προκαταβολὰς εἰς τὸν μισθωτὸν εἰς περιπτώσεις ἐκτάκτου ἀνάγκης τοῦ μισθωτοῦ, ὡς π.χ. ἐν περιπτώσει ἀσθενείας ἢ θανάτου μέλους τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ (1°).

στ. νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν δμαλωτέραν λύσιν τῆς συμβάσεως ἐργασίας, ὥστε νὰ μὴ γίνεταί αὕτη κατὰ τρόπον ἀνεπιεικῆ. Ἡ ὑποχρέωσις τῆς προνοίας παίζει σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν λόγων ἀπολύσεως καὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς καταχρηστικῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος (ἄρθρ. 281 ΑΚ). Ἀκόμη δέον ἐγκαίρως νὰ προειδοποιεῖται ὁ μισθωτὸς περὶ τῆς ἐπικειμένης λήξεως τῆς σχέσεως, ὁσάκις αὕτη δὲν τερματίζεται διὰ καταγγελίας ἢ δὲν εἶναι σαφῶς καθορισμένον τὸ τέρμα αὐτῆς· ἡ ὑποχρέωσις προνοίας πάντως δὲν συνεπάγεται καὶ ὑποχρέωσιν ἐπαναπροσλήψεως τοῦ μισθωτοῦ εἰς τὴν θέσιν του, ἐὰν παραστῇ ἐκ νέου ἀνάγκη προσλήψεως μισθωτῶν.

ζ. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς προνοίας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς προσωπικό-τητος στηρίζεται, καίτοι ὑπάρχουν πολλαὶ περὶ αὐτῆς ἀμφισβητήσεις καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἴσης μεταχειρίσεως (11). Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν δημιουργεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀξιώσεις ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἴσης μεταχειρίσεως δὲν ἐπιτρέ-

9) X. Ἀγαλλοπούλου. Κοινωνικαὶ ἀσφαλίσεις, 1955, σ. 54.

9a) Hueck-Nipperdey, τ. I, σ. 376.

10) Hueck-Nipperdey, τ. I, σελ. 262.

11) Ἡ ἀρχὴ τῆς ἴσης μεταχειρίσεως στηρίζεται καθ' ἡμᾶς εἰς τὸ Σύνταγμα (ἀνωτ. σ. 23). Περὶ αὐτῆς πρβλ. Hueck-Nipperdey, I, σ. 381 ἐπ. Nikisch, σ. 425 ἐπ. Σακελλαροπούλου. ΕΕΔ, 6 σ. 546, 7. σ. 425 ἐπ. Βασιλείου Ε.Ε.Δ. 13, σ. 905, 14, σ. 121, Πέτρογλου, ΕΕΔ, 13 σ. 1233 ἐπ.

πεται χειροτέρα μεταχειρίσις τινος, ὅστις οὕτως ἀποκτᾶ ἀξίωσιν. Ἡ θέσις τοῦ μισθωτοῦ δὲν δημιουργεῖται κεχωρισμένως καὶ ἐν ἀπομονώσῃ, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων, ὥστε ἡ δημιουργία καλυτέρων ὄρων διὰ τινος νὰ μὴ ἔχη, ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐμφάνισιν μειωμένου συγκεκριμένου μισθωτοῦ. Ἡ πραγματοποίησις τῆς ἀρχῆς τῆς ἴσης μεταχειρίσεως συνδέεται πρὸς ὄρισμένας προϋποθέσεις, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα καὶ δὲν σημαίνει ἐν πάσῃ περιπτώσει μαθηματικὴν ἰσοπέδωσιν πάντων, ἀλλ' ἀποφυγὴν αὐθαირέτων ἀνισοτήτων. Ἡ μεγάλη πρᾶκτικὴ σημασία τῆς ἴσης μεταχειρίσεως καταφαίνεται εἰς τὴν χορήγησιν προσθέτων παροχῶν, δι' ἧς δὲν ὑπάρχει νομικὴ ὑποχρέωσις τοῦ ἐργοδότη ἢ ὅταν δίδονται πέραν τοῦ νομίμως καθοριζομένου ποσοῦ· πέραν ὅμως αὐτῆς σπουδαῖον ρόλον παίζει ἡ ἀρχὴ τῆς ἴσης μεταχειρίσεως καὶ εἰς τὴν ἀσκησιν τοῦ δειουτυτικοῦ δικαίωματος τοῦ ἐργοδότη.

Μία συνέπεια τῆς ὑποχρέσεως προνοίας εἶναι καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς εὐθύνης τοῦ μισθωτοῦ, εἰς τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἀνατίθεται εἰς αὐτὸν ὑπερβολικὴ ἢ μὴ κατάλληλος ἐργασία ἢ πρόκειται περὶ τῶν ἐπιρρεπῶν εἰς ζημίας ἐργασιῶν, ὡς π.χ. ἐπὶ ἀπωλείας ἐπιτραπεζίων σκευῶν ἢ θραύσεως ὑαλικῶν εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν σερβιτόρων. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην μειοῦται ἡ εὐθύνη αὐτοῦ, ἐπερχομένης μίᾶς ἐσωεπιχειρηματικῆς ἐξισορροπήσεως τῶν ζημιῶν⁽¹²⁾.

Τέλος ἡ ὑποχρέωσις προνοίας ἐπεκτείνεται καὶ πέραν τῆς λήξεως τῆς σχέσεως τῆς ἐργασίας, εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ζητοῦνται πληροφορίαι παρὰ τοῦ ἐργοδότη διὰ τὸν ἀποχωρήσαντα τῆς ἐργασίας τοῦ μισθωτοῦ ἢ ὅταν ὁ παρὰ τῷ ἐργοδότη στεγαζόμενος μισθωτός, λυθείσης τῆς σχέσεως ἐργασίας, δέον ν' ἀποχωρήσῃ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐργοδότη παρεχομένης κατοικίας. Ἐνταῦθα δέον νὰ χορηγηθῇ ἐπὶ τῇ θάσει τῆς ἀρχῆς τῆς προνοίας εὐλογὸς τις προθεσμία ἐκκενώσεως μέχρι τακτοποιήσεως τῆς κατοικίας του⁽¹³⁾.

ε. Ἡ προστασία κατὰ τῆς ἀπωλείας τῆς θέσεως. Ἡ σταθερότης τῆς θέσεως τῶν μισθωτῶν. Τὸ «δικαίωμα» ἐπὶ τῆς θέσεως *

1. Ἡ παροχὴ ἐπ' ἀμοιβῇ ἐξηρητημένης, πνευματικῆς ἢ σωματικῆς, ἐργασίας ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν θάσιν συντηρήσεως διὰ μεγίστην κατηγορίαν προσώπων, ἐξ οὗ καὶ αἱ ἐπίμονοι προσπάθειαι, ὅπως ἀναγνωρισθῇ, εἰ δυνατόν, καὶ συνταγ-

12) Hueck - Nipperdey, τ. I σ. 212 ἐπ. 378 ἐπ. Nikisch, σ. 269 ἐπ. Καποδίστρια, Ἐρμ. Α.Κ. Ἐνοχ. δικ. ἀρθρ. 652 ἀριθ. 55

13) X. Ἄγαλλοπούλου. Ἡ παροχὴ κατοικίας ὡς στοιχεῖον τοῦ ἔργου. μισθοῦ 1943 σελ. 18.

*) Γενικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ θέματος διὰ τὴν παλαιότεραν περίοδον πρβλ. Titze. Die Entwicklung des Kündigungsschutzes ἐν Potthoff Die sozialen Probleme des Betriebes. 1925, σ. 169 Molitor. Die Entwicklung des Kündigungsschutzes ἐν Beiträge zum Wirtschaftsrecht, 1931, τ. I. σελ. 364 ἐπ. Toulidou La réglementation du droit du congédiement dans l'Europe continentale, ἐν Rev. Intern. du Travail. Φεβρ. 1927, σ. 253 ἐπ. Desprez. Le délai—congé en législation comparée, 1929. La résiliation du contrat du travail des employés et des techniciens, ἐν Rev. Intern. du Travail τ. XXXV, σ. 555 ἐπ. 845 ἐπ. X. Ἄγαλλοπούλου. Τὸ πρόβλημα τῆς σταθερότητος τῆς θέσεως τῶν μισθωτῶν ἐν Ἐπιθ. Κοιν. καὶ Δημοσ. Οἰκονο-

ματικῶς τὸ δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν, δηλ. ἡ ὑποχρέωσις τῆς πολιτείας, ὅπως ἐξευρίσκη ἐργασίαν, ἐπιτρέπουσαν εἰς ἕκαστον νὰ προσπορίζεται τὰ μέσα συντηρήσεως. Τὴν πρᾶγματποίησιν τοῦ δικαιώματος πρὸς ἐργασίαν κατέστησαν δυνατὴν αἱ μεταπολεμικαὶ προσπάθειαι διὰ τὴν καλουμένην πλῆρη ἀπασχόλησιν, «τὴν δι' οἰκονομικῶν δηλ. μέτρων, ἐπὶ ἐθνικοῦ καὶ διεθνοῦς πεδίου προγραμματικῆν ὀργάνωσιν τῆς οἰκονομίας πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς χρησιμοποίησεως ὄλων τῶν ἱκανῶν πρὸς ἐργασίαν καὶ δὴ εἰς ἔργα, εἰς τὰ ὅποια θὰ εἶχον τὴν ἱκανοποίησιν ν' ἀποδώσουν τὸ ἅπαντον τῶν ἱκανοτήτων των καὶ τῶν γνώσεών των καὶ νὰ συμβάλουν κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν». Παρ' ἡμῖν δ' ἐν ὑπάρχει ἀναγνώρισις τοῦ δικαιώματος τούτου, οὔτε συνταγματική, διότι θὰ ἦτο λίαν παρακεκινδυνευμένη ἡ στήριξις τοιοῦτου δικαιώματος ἐπὶ τοῦ δικαιώματος τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρθρ. 13 τοῦ Συντάγματος (1), οὔτε νομοθετική. Νομοθετικὴ ἀναγνώρισις ὑφίσταται μόνον διὰ τὴν κατηγορίαν τῶν καλουμένων παλαιῶν πολεμιστῶν. Παρ' ὄλον ὁμως τοῦτο τὸ κράτος κατ' ἐπανάληψιν ἔλαβε μέτρα πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἀνεργίας καὶ διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἐξισορρόπησιν τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ἐργασίας.

Τὸ δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν, τοῦ ὁποίου τὰς ρίζας ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς κοινωνιστικὰς ἰδέας καὶ τὰς ἰδέας τοῦ φυσικοῦ δικαίου τοῦ 18ου αἰῶνος (ἄββας M o r e l l y, R o u s s e a u, M o n t e s q u i e u) ἔλαβε κάπως συγκεκριμένην ὑπόστασιν εἰς τὸ γαλλ. σύνταγμα τοῦ 1793 (Διακήρυξις δικαιωμάτων), χωρὶς ὅμως νὰ ἐπαναληφθῆ εἰς τὰ συντάγματα τοῦ 19ου αἰῶνος, καίτοι δὲν ἔλειψαν αἱ ἀπόπειραι πραγματοποιήσεως. Τὸ γαλλικὸν σύνταγμα τοῦ 1848 περιέλαβεν εἰς τὸ προοίμιόν του σχετικὴν διάταξιν. Ἡ Γερμανικὴ Συνέλευσις τῆς Φραγκφούρτης ἀπέκρουσε πρότασιν τῶν ἀριστερῶν πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ δικαιώματος εἰς ἐργασίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἔγινε τὸ 1848 προσπάθεια πραγματοποίησεως τοῦ δικαιώματος πρὸς ἐργασίαν μὲ τὰ ἐθνικὰ ἐργαστήρια, πλὴν ὅμως ἀπετυχεν' ἂν καὶ δὲν κατέστη δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις του, ἐν τούτοις παρέμεινε, ὡς μία γενικὴ ἰδέα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, ὡς μία ἐκδήλωσις τῆς τάσεως πρὸς τὴν ἰσότητα (S v o l o s. Le droit du travail dans les constitutions contemporaines 1939, σ. 94). Μόνον μετὰ τὸν ἀ' πόλεμον ἀναγνωρίζεται, ὡς προγραμματικὴ ἀρχὴ εἰς τινὰ συντάγματα, ὡς π.χ. εἰς τὸ Γερμανικὸν τοῦ 1919, χωρὶς νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις του, πλὴν τῆς Ρωσίας, διότι ἡ πραγματοποίησις του ἀπαιτεῖ ριζικὴν ἀναδιάρθρωσιν τῆς συνθέσεως τῆς οἰκονομίας μιᾶς χώρας. Μετὰ τὸν β' πόλεμον ἐμφανίζονται εἰς πολλὰ συντάγματα (Προοιμ. γαλλ. συντάγματος 1946, Ἰταλικὸν σύνταγμα τοῦ 1947, Δυτικῆς Γερμανίας 1949 κλπ.) ἡ ῥητὴ διακήρυξις τοῦ δικαιώματος πρὸς ἐργασίαν ὡς ἐνὸς ἀ λ η θ ο ῦ ς δικαιώματος καὶ οὐχὶ ἀπλῶς προγραμματικῆς ἀρχῆς (S c h n o r r v o n C a r o l s f e l d, Arbeitsrecht, 1954, σελ. 21) μολὼν μὲ τὴν ἐξαγγελίαν τοῦ γενικοῦ καθήκοντος τοῦ κράτους πρὸς δημιουργίαν καταλλήλων συνθηκῶν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ δικαιώματος τούτου καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κράτους, ὅπως φρονιζῆ διὰ τὸν μὴ εὐρίσκοντα ἐργασίαν. Σ β ὶ λ ο υ - Β λ ᾶ χ ο υ. τ. I, σελ. 127 ἐπ. M a l a c h o v s k i. Recht auf Arbeit und Arbeitspflicht 1922 σ. 28 ἐπ. S c h a l l e r. Le droit au travail, 1946, σ. 24 ἐπ. P e r g o l e s i. Orientamenti sociali

μικῆς, ἔτος 7, ἐπ. Διὰ τὴν νεωτέραν: H e r z. La protection du salarié à la cessation du contrat du travail ἐν Rev. Inter. du Trav. τ. LXIX σ. 319 - 346. Π. Β ε ρ ρ ο ι ο π ο ὕ λ ο υ. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν συγχρόνων τάσεων τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἐν ΕΕΑ. τ. 14, σ. 1017 ἐπ.

1) N i p p e r d e y, ἐν N e u m a n n - N i p p e r d e y - S c h e u n e r. Die Grundrechte, τ. II, 1954, σ. 6.

delle costituzioni contemporanee, 1955, Kyriazis - Gouvellis. Das Recht auf Menschenwürdiges Dasein, 1954. Το δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν (ἀνεργώρῳσαν κατ' ἄλλον τρόπον καὶ αἱ μεταπολεμικαὶ διακηρύξεις μὲ τὸ αἴτημα τῆς π λ ῆ ρ ο υ ς ἄ π α σ χ ο - λ ῆ σ ε ω ς. Οὗτω ῥητῶς ἡ Διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας (ΠΙα), ἐμμέσως, ἀλλὰ σαφῶς ἡ Οἰκομ. Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου (ἄρθρ. 221/25). Πλὴν ὁμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ, ἄνευ τῆς καταλλήλου ὀργανώσεως τῆς οἰκονομίας. Εἰς τοῦτο συνέβαλον σπουδαίως αἱ περίφημοι ἐργασίαι τῶν Keynes. Théorie générale de l'emploi, de l'interet et de la monnaie (μεταφρ. 1942) καὶ τοῦ Beveridge. Du travail pour tous dans une société libre, 1945, αἰτινες ἐρροισαν ἄπλετον φῶς ἐπὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀνεργίας καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐργασίαι τῶν διεθνῶν ὀργανισμῶν, αἰτινες προσεπάθησαν νὰ πλησιάσωσι τὸ πρόβλημα τοῦτο εἰς τὴν σφαῖραν τῆς πραγματικότητος. Προβλ. Mésures d'ordre national et international en vue du plein emploi, 1949 (ἔκδ. Ἑθνῶν). La lutte contre le chômage, 1950 (ἔκδ. Δ.Γ.Ε.). Des objectifs du plein emploi 1951 (ἔκδ. Συμβ. Εὐρώπης).

2. Παρὰ τὴν ἔλλειψιν ἀναγνωρίσεως τοῦ δικαιώματος πρὸς ἐργασίαν εἰς πολ- λὰς χώρας, ἐν τούτοις ἔχουν ληφθῆ πολλὰ μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ μισθωτὸς διὰ νὰ προφυλαχθῆ οὕτω κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπω- λείας αὐτῆς, ἥτις δύναται εἰς χώρας μαστιζομένας ὑπὸ χρονίας ἀνεργίας ν' ἀποβῆ, ἐξαιρετικῶς ἐπιζήμιος δι' αὐτόν. Πλὴν τούτου ἡ ἀπειλὴ τῆς ἀπωλείας τῆς θέσεως, δύναται, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη, ἔνα ἐλεύθερον πολίτην νὰ τὸν καταστήσῃ ἄβου- λον ἐργαζόμενον δούλον (*). Ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐξηγοῦνται αἱ συνεχεῖς καὶ ἐπίμονοι προσπάθειαι τῶν μισθωτῶν ὄλων τῶν χωρῶν πρὸς διατήρησιν τῆς θέσεώς των διὰ θεσπίσεως ἀναγκαστικῶν περιορισμῶν εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐργοδότη- ν' ἀπολύῃ ὁποτεδήποτε τὸν μισθωτόν. Ἐναντι ὁμως τῶν προσπαθειῶν τούτων ὀρθοῦται ἡ ἀντίθεσις τῶν ἐργοδοτῶν καὶ ἀσφαλῶς εἰς ἐλαχίστας διεκδικήσεις τῶν μισθωτῶν συναντᾶται τόσον ἄκαμπτος ἡ ἀντίθεσις αὐτῶν, ὅσον εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθέρως διαλύσεως τῆς σχέσεως ἐργασίας, διότι ὑποστηρίζεται, ὅτι ἡ κινητικότητα τοῦ ἐργατικῶν δυναμικοῦ ἀποτελεῖ τὴν οὐσιώδη προϋπόθεσιν διὰ τὴν ὀμαλὴν λειτουργίαν μιᾶς δυναμικῆς οἰκονομίας ἐν πλήρει ἐξελίξει. Τελικῶς ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις, ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύσεως πρέπει νὰ ἐκφύγη τῆς ἀπολύτου θελήσεως τοῦ ἐργοδότη καὶ νὰ τεθοῦν ὀρισμένοι περιορισμοὶ εἰς αὐτό, δι' ὧν ἐπέρχεται εἰς ἐξασφάλισιν τῶν σχέσεων τῆς ἐργασίας καὶ ἐξασφαλίζεται μία σκετικὴ σταθερότης ἐν τῇ ἀπασχολήσει, χωρὶς ν' ἀποκλείεται ἡ δυνατότης προσαρμογῆς πρὸς τὰς ἐκάστοτε ἀνάγκας τῆς οἰκονομίας. Διὰ τοῦτο εἰς ὅλας τὰς χώρας, εἴτε διὰ τῆς νομοθεσίας, εἴτε διὰ τῶν συλλογ. συμβάσεων (**) ἐτέθησαν περιορισμοὶ εἰς τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύσεως, διαμορφωθέντος ἐνὸς προ- σταυτευτικῶν συμπλέγματος κανόνων δικαίου ὑπὸ τὸ ὄνομα «καταγγελλία τῆς συμβάσεως ἐργασίας» καὶ οἱ ὁποῖοι καθυμνῶν καταλήγουσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς ἄλλοθους δικαίου ἐπὶ τῆς θέσεως, ὅπερ προσφυῶς ἐχαρκτηρίσθη, καίτοι ἐμφανίζει σημαντικὴν ἀπόκλισιν, ὡς «ἰδιοκτησία τῆς θέσεως» (4). Τὰ ληφθέντα μέτρα ποικίλλουσιν κατὰ χώρας: θὰ ἡδυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν αὐτὰ εἰς

2) F l e s c h. Reform des Arbeitsrechts. 1910, σ. 9 ἐπ, 19 ἐπ.

3 Οὕτως ἐν Μεγ. Βρετανίᾳ. Ἑνωμ. Πολιτείας, Σουηδία κλπ.

4) R i p e r t. Les forces créatrices du droit, 1955, σ. 277. H e r z. ἐνθ' ἄνωτ.

τρις κατηγορίας, αΐτινες αποτελοῦν συγχρόνως καὶ τὰ στάδια τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως τοῦ θεσμοῦ τούτου. Αὗται εἶναι :

α. ἡ τυπικὴ προστασία, καθ' ἣν δύναται ὁποτεδήποτε καὶ ἐξ οἰασδῆποτε αἰτίας ἔστω καὶ ἐπιμέμπτου ἢ ἄλλως πῶς κοινωνικῶς ἀποδοκιμαζομένης, ὁ ἐργοδότης γ' ἀπολύσῃ τὸν μισθωτόν, ἀρκεῖ μόνον νὰ τηρήσῃ ὠρισμένην προθεσμίαν προειδοποιήσεως, ἥς μὴ τηρουμένης ἐπέρχονται ὠρισμένοι κυρώσεις. Ἡ αὕτη ὑποχρέωσις βαρύνει καὶ τὸν μισθωτόν, ἐὰν ἤθελεν ἀποχωρήσῃ τῆς ἐργασίας. Ἡ τυπικὴ προστασία ἀποτελεῖ τὴν πρῶτην ἐκδήλωσιν προστασίας (*). Ἡ προβλεπομένη προθεσμία προειδοποιήσεως εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον βραχεῖα, ἴση δὲ κατὰ κανόνα δι' ἀμφοῖτερα τὰ μέρη. Ἡ προθεσμία αὕτη, τῆς ὁποίας τὰ πρῶτα ἔχνη ἀπαντῶνται εἰς τὰ καταστατικὰ τῶν μεσαιωνικῶν συντεχνιῶν καὶ αἵτινες ἐθιμικῶς βραδύτερον διεπλάσθησαν, σκοπὸν ἔχουν νὰ παράσχουν εἰς τὸν καταγγελλόμενον τὸν χρόνον νὰ τακτοποιήσῃ τὰ κατ' αὐτόν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν μισθωτόν νὰ ἐξεύρῃ νέαν ἐργασίαν· μὴ τήρησις τῆς ὑποχρέωσεως ταύτης πρὸς προειδοποίησιν ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τὴν περιπτώσιν τῆς λεγομένης «ἐκτάκτου καταγγελίας», εἰς τὴν ὁποίαν ὑφίσταται εἰς σπουδαῖος λόγος. Ἡ μὴ τήρησις τῆς προθεσμίας προειδοποιήσεως ἐπενεργεῖ εἰς τὰς διαφόρους νομοθεσίας εἴτε ἀμέσως, δηλαδὴ ἡ καταγγελία θεωρεῖται ἄκυρος ἢ τὸ πολὺ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπενεργοῦσα μετὰ τὴν πάροδον χρόνου ἴσου πρὸς τὴν παραλειφθεῖσαν προθεσμίαν προειδοποιήσεως, εἴτε ἐμμέσως ἢ ἐνοχικῶς, ὅτε ἐπέρχεται ἡ λύσις τῆς συμβάσεως ἀπὸ τῆς καταγγελίας, δημιουργουμένης τῆς ὑποχρέωσεως πρὸς καταβολὴν ἀποζημιώσεως(*). Ἡ καταβαλλομένη «ἀποζημιώσεις» ἐμφανίζει μίαν ἰδιορρυθμίαν καὶ πολλὰ προσπτάθεια κατεβλήθησαν πρὸς εὔρεσιν τῆς δικαιολογικῆς αὐτῆς βάσεως(*). Αἱ προθεσμίαι προειδοποιήσεως εἶναι τῆς πλέον διαφόρου μορφῆς καὶ εἶναι κατὰ κανόνα ἀνάλογοι πρὸς τὴν διάρκειαν τῆς ὑπηρεσίας. Μίαν νέαν ὁδὸν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν προθεσμιῶν προειδοποιήσεως διήνοιξεν ὁ ἰταλικὸς νόμος τοῦ 1917, ὃν ἠκολούθησαν ὁ ν.2112/20 καὶ οἱ νόμοι ἄλλων τινῶν χωρῶν(*). Σημειωτέον, ὅτι συνεχῶς βελτιοῦται τὸ σύστημα τῶν ἀποζημιώσεων, εἰσαχθείσης καὶ τῆς ἀποζημιώσεως, λόγῳ ἀρχαιότητος ὑπηρεσίας (*).

β. ἡ οὐσιαστικὴ προστασία, καθ' ἣν δὲν ἀρκεῖ πλέον ἡ τήρη-

5) Εἰς τὴν περιπτώσιν ταύτην κυρίως εἰπεῖν δὲν πρόκειται περὶ προστασίας τῆς σταθερότητος τῆς θέσεως, ἀλλὰ τοιαύτης κατὰ τῶν ἀπολύσεων. (Molitor. Die Kündigung. 1951, σ. 158 ἐπ. 199 ἐπ.). Πάντως ὅμως δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ καὶ τὸν προστατευτικὸν της χαρακτῆρα διὰ τὴν σταθερότητα τῆς θέσεως (Schonorr v. Carolsfeld, σ. 341 ἐπ.) καὶ ἡ ἀντὶ προθεσμίας προειδοποιήσεως ὑποχρέωσιν καταβολῆς ἀποζημιώσεως ἀποτελεῖ πράγματι μίαν προστασίαν τῆς σταθερότητος τῆς θέσεως.

6) Molitor. Zur Entwicklung des Kündigungsrechts, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 366 ἐπ. X. Ἀγαλλοπούλου. Τὸ πρόβλημα τῆς σταθερότητος τῆς θέσεως κλπ. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 7.

7) Καποδίστρια. Ἐρμηνεῖα Ἐργατ. δικαίου, 1937, σ. 429 ἐπ. X. Ἀγαλλοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 10.

8) Τὴν προϊστορίαν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ ἰταλικοῦ νόμου τοῦ 1917 πρβλ. X. Ἀγαλλοπούλου. Ὁ νόμος 2112/20. Μία ἱστορικὴ ἀναδρομή, ΕΕΔ, 16, σ. 522 ἐπ.

9) Herz ἐνθ' ἄνωτ. σ. 342 ἐπ.

σις τῆς προθεσμίας προειδοποιήσεως δσονδήποτε μακρὰ καὶ ἂν εἶναι ἢ ἡ καταβολὴ μιᾶς ἀποζημιώσεως, ἀλλ' ἐρευνῶνται οἱ λόγοι τῆς ἀπολύσεως καὶ ἐπιβάλλονται κυρώσεις ἐξικνούμεναι μέχρι τῆς ἀκυρότητος τῆς καταγγελίας. Ἐνταῦθα πλέον ἐμφανίζεται σαφῶς ἡ προστασία τῆς σταθερότητος τῆς θέσεως. Ἐδῶ δέον νὰ ὑποδιακρίνωμεν δύο περιπτώσεις. Πρέπει εἴτε α. νὰ μὴ ὑπάρχη λόγος ἀπολύσεως ἀποδοκιμαζόμενος ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως (ἀρνητικὴ ὀυσιαστικὴ προστασία), εἴτε νὰ ὑπάρχη ὠρισμένος λόγος ἐπιτρέπων καὶ δικαιολογῶν τὴν ἀπόλυσιν (θετικὴ ὀυσιαστικὴ προστασία). Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς νέας ταύτης μορφῆς τῆς προστασίας συνετέλεσε σπουδαίως καὶ ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἡ σχέσις ἐργασίας ὑπὸ τὰς σημερινὰς κοινωνικὰς καὶ τεχνικὰς συνθήκας δὲν ἔχει πλέον τὸν ἐμπιστευτικὸν χαρακτήρα, τὸν ὅποιον εἶχεν ἄλλοτε εἰς ἄλλας μορφὰς ἀτελεστέρας οἰκονομικῆς ὀργανώσεως.

αα. Τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἀρνητικῆς ὀυσιαστικῆς προστασίας ἀποτελεῖ ἡ νομολογία τῶν γαλλικῶν ἐργατικῶν δικαστηρίων (*prud'hommes*), τὴν ὅποιαν υἱοθέτησε τὸ γαλλικὸν ἀκυρωτικόν, ἔπερ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρίας τῆς καταχρηστικῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαιώματος (ἄρθρ. 1382 *code civil*) κατεδίκασε τὰς καταχρηστικὰς καταγγελίας συμβάσεως ἐργασίας, τὰς γενομένας δηλαδὴ ἐξ ἐπιμέμπτων ἀντικοινωνικῶν ἐλατηρίων^(α). Ἡ νομολογία τοῦ γαλλικοῦ ἀκυρωτικοῦ ἐπηρέασε τὴν νομολογίαν Ρουμανίας καὶ Πολωνίας καὶ ἐν περιορισμένῳ μέτρῳ καὶ τὴν τῆς Ὀλλανδίας καὶ Δανίας. Ἀντιθέτως προσπάθειαι γενόμεναι ἐν Ἰταλίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γερμανίᾳ δὲν ἐπέτυχον νὰ τελεσφορήσουν, διότι προσέκρουσαν εἰς τὴν παραδεδεγμένην νομικὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ καταγγελία εἶναι ἀφῆρη μὲν ἡ δικαιοπραξία μὴ ἐπηρεαζομένη ἐκ τῶν προκαλεσάντων αὐτὴν ἐλατηρίων ἢ τοῦ δι' αὐτῆς ἐπιδιωκομένου σκοποῦ^(β). Ἦδη ὁμως πρὸ τοῦ Β' πολέμου κατόπιν ἀκριβεστέρας ἐρεύνης τῆς νομικῆς φύσεως τῆς καταγγελίας ἐγένετο δεκτόν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως δύνανται νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ ἐλατήρια καὶ νὰ καταδικάζωνται καταγγελίαι, τῶν ὁποίων ὁ ἀνήθικος χαρακτήρ προκύπτει ἐκ συναρτήσεως περιεχομένου, ἐλατηρίων καὶ σκοποῦ^(γ).

ββ. ἡ θετικὴ ὀυσιαστικὴ προστασία εὐρίσκειται εἰς ριζικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρας λύσεως τῆς συμβάσεως καὶ δὲν συμβιβάζεται πλέον πρὸς τὴν καθαρὰν φιλελευθέραν ἀντίληψιν, πλὴν ὁμως δικαιολογεῖται ἡ τοιαύτη ρύθμισις παρ' ὅλας τὰς προβαλλομένας περὶ τῆς ἰδιορρυθμίας τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ἀντιρρήσεις, ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς λύσεως τῆς σχέσεως ἐργασίας δὲν πρέπει νὰ

9α) *Durand-Vitu*, ἐνθ' ἄνωτ., τ. 11, σ. 866 ἐπ. *Herz*. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 330 ἐπ.

9β) Γενικῶς ἐπὶ τοῦ προβλήματος Θ. Βλαχοπούλου Ἡ ἀναιτιώδης καταγγελία συμβάσεως ἐργασίας ΕΕΔ τ. 10, σ. 720.

10) *Bech*. Die wegen Verstosses gegen ein gesetzliches Verbot oder die guten Sitten nichtige Kündigung. 1937. Νομοθεσίαι τινὲς προσδιώρισαν ἐιδικώτερον τὴν καταχρηστικὴν ἄσκησιν, ὡς π.χ. ἀπαγορεύουσαι τὴν ἀντικοινωνικὴν ἀπόλυσιν. Σχετικὴν διάταξιν περιλαμβάνει ἡ ὑπ' ἀριθ. 98/49 δ. συμβ. ἐργ. «περὶ ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαιώματος ὀργανώσεως κλπ., καθ' ἣν οἱ ἐργοδοταὶ δὲν δύνανται ἐν ἀπολύσει μισθωτόν... λόγῳ ἐγγραφῆς του εἰς τὸ συνδικατικὸν ἢ συμμετοχῆς του εἰς συνδικαλιστικὰς ἐνεργείας...» (ἄρθρ. 1 § 2 β).

ἐ κ φ υ λ ί ζ ε τ α ι εἰς αὐθαίρεσίαν, ἥτις θέτει ἐν κινδύνῳ τὰ συμφέροντα οὐ μόνον τῶν ἀμέσως μετεχόντων εἰς τὴν σχέσιν προσώπων, ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἡ μορφή τῆς προστασίας ταύτης συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ καταγγελία, εἴτε δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐφ' ὠρισμένον χρόνον, ὡς ἐπὶ προστασίας τῆς μητρότητος ἢ τῶν ἐν στρατεύσει τελούντων, εἴτε γίνεται μόνον, ὅταν ὑπάρχουν ὠ ρ ι σ μ ῆ ν ο ι λόγοι, ἐπενεργεῖ δὲ ἢ ἔλλειψις αὐτῶν ἀ μέ σ ω ς, συνεπαγομένη δηλ. ἀκυρότητα αὐτῆς. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς μορφῆς ταύτης τῆς προστασίας ἀπαντῶνται εἰς τὰς συμβάσεις ἐργασίας μεγάλων ὀργανισμῶν, ἰδίᾳ τραπεζιτικῶν καὶ σιδηροδρομικῶν, καθ' ὅς κατ' ἀπομίμησιν τῶν περὶ δημοσίων ὑπαλλήλων ἰσχυόντων ἐπιτρέπεται ἀπόλυσις μόνον, ἐὰν ὑπάρχουν ὠρισμένοι λόγοι—κυρίως πειθαρχικοί—ὧν ἡ διαπίστωσις γίνεται κατ' εἰδικὴν διαδικασίαν, παρέχουσαν πολλὰς ἐγγυήσεις εἰς τὸν μισθωτόν, ὑφίσταται δηλ. ἡ λεγομένη « μ ο ν ι μ ὅ τ η ς ». Τελευταίως ὁμοῦ καὶ ἐν διαρκῶς αὐξανόμενῳ μέτρῳ ἐπεκτείνεται ἡ μορφή τῆς προστασίας ταύτης καὶ εἰς ἄλλας κατηγορίας μισθωτῶν, ὡς εἰς τοὺς παλαιούς πολεμιστάς, συνδικαλ. στελέχη κλπ. Πλήρη ἐφαρμογὴν τῆς προστασίας ταύτης συναντᾷ τις εἰς τὴν Ρωσικὴν, Ἰσπανικὴν, Μεξικανικὴν κλπ. νομοθεσίαν καὶ εἰς τὰς πλείστας χώρας τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς. Τελευταίως δὲ ἀρχίζει νὰ κατοχυροῦται καὶ συνταγματικῶς, ὡς π. χ. εἰς Κούβαν (Σύνταγμα τοῦ 1952), Κόστα - Ρίκαν (Συντ 1949) κλπ. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην μορφήν ἔχομεν ἐν π ρ α γ μ α τ ι κ ὸ ν δ ι κ α ῖ ω μ α τοῦ μισθωτοῦ ἐπὶ τῆς θέσεώς του. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἕνα νέον θεσμὸν δικαίου, ὅστις εὐρίσκειται εἰσέτι εἰς τὸ ἐξελικτικόν του στάδιον· τὸ δικαίωμα τοῦτο δὲν εἶναι ἀ π ὅ λ ο υ τ ο ν, ὡς ἡ κυριότης, δυνάμενον εὐκολώτερον ν' ἀναιρεθῇ παρὰ ἐκείνην καὶ μὴ ἐξωπλισμένον μὲ τὰ μέσα προστασίας, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκείνην. Μία π ρ ο χ ω ρ ἡ μ ῆ ν ἡ μορφή προστασίας εἶναι ἡ εἰς τινὰς χώρας ἀπαιτουμένη ἐπὶ τῇ θάσει τῶν νέων ἀντιλήψεων περὶ τοῦ ἀ ν θ ρ ω π ῖ ν ο υ παράγοντος ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ἢ π ρ ὸ π ά σ η ς ἀπολύσεως γνωμοδότησις τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων, ὅχι μόνον διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπολύσεως καθ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἀπολυόμενον μισθωτόν (11).

3. Πέραν τῆς θεσπίσεως τῶν περιορισμῶν εἰς τὸ δικαίωμα τῆς κατάγγελίας τῆς συμβάσεως συνέβαλεν σημαντικῶς εἰς τὴν σταθερότητα τῆς θέσεως τῶν μισθωτῶν καὶ μία ἄλλη προσπάθεια. Σημειοῦται μία σταθερὰ καὶ προϋούσα τάσις ἀ π ο κ λ ῖ σ ε ω ς ἐν τῇ συμβάσει ἐργασίας ἀπὸ τὰς ἐν τῇ ἀστικῇ δικαίῳ ἰσχυοῦσας ἀρχάς. Οὕτω ἡ σύμβασις ἐργασίας δὲν λύεται, ὡς οἰαδῆποτε ἄλλη σύμβασις, ἐὰν ὑφίσταται ἀ δ υ ν α μ ῖ α παροχῆς ἐκ μέρους τοῦ μισθωτοῦ. Ἀντιθέτως εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην διατηρεῖται αὕτη κατὰ κανόνα ἐν ἰσχύϊ, ἀναστελλομένης ἀπλῶς τῆς ὑποχρέσεως πρὸς παροχὴν, διατηρουμένου μάλιστα ἐν τινὶ ἐκτάσει τοῦ δικαιώματος πρὸς ἀμοιβήν. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν γενικὴν τάσιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου (12). Ἡ ἀνωτέρα θία, τὰ ἀπρόοπτα καὶ ἀναπότρεπτα γεγονότα, ἢ ἄλλαι

11) Οὕτως εἰς Σουηδίαν, Μεγ. Γερμανίαν, Γαλλίαν, Δυτ. Γερμανίαν. Herz, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 332 ἐπ. 338 ἐπ.

12) Durand - Vitu, τ. σελ. 792.

βραχείας διαρκείας, διακοπαί^(13, 13α) δὲν ἐπιφέρουν πάντοτε τὴν διάλυσιν τῆς συμβάσεως ἐργασίας, οὔτε παρέχουν δικαίωμα εἰς τὸν ἐργοδότην νὰ τερματίσῃ ταύτην. Ἐπέρχεται εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀναστολή τῆς λειτουργίας τῆς συμβάσεως. Ἀκόμη, ὅταν ὁ ἐργαζόμενος δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐκ τῆς συμβάσεως ὑποχρεώσεις του, ὡς π.χ. λόγῳ ἀσθενείας⁽¹⁴⁾, ἢ ἐκπληρώσεως πολιτικῶν καθηκόντων ἢ οἰουδήποτε ἄλλου σοβαροῦ λόγου, μὴ ὀφειλομένου εἰς ὑπαιτιότητα αὐτοῦ ἐφ' ὠρισμένον—βραχὺ κατὰ κανόνα—διάστημα ἢ καὶ μακρότερον, ὡς π.χ. στρατεύσεως, ἢ σύμβασις δὲν λύεται. Ἡ μεταβολὴ τοῦ προσώπου τοῦ ἐργοδότη, ἐφ' ὅσον διατηρεῖται ἡ ταυτότης τῆς ἐπιχειρήσεως, δὲν θίγει τὴν σύμβασιν ἐργασίας⁽¹⁵⁾, καὶ τέλος ἡ ἀπεργία, ἣτις ἐθεωρεῖτο, ὅτι τερματίζει τὴν σύμβασιν ἐργασίας ἢ παρῆεν εἰς τὸν ἐργοδότην τὸ δικαίωμα λύσεως τῆς συμβάσεως, ἄνευ τηρήσεως προθεσμίας τινος δὲν συνεπάγεται πλέον, ἐκτὸς ἐξαιρετικῶν τινῶν περιπτώσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὑπάρχει καταχρηστικὴ ἀσκῆσις τῆς ἀπεργίας, λύσιν τῆς συμβάσεως ἐργασίας⁽¹⁶⁾. Ἡ ἀπεργία ἀναγνωριζομένη ὡς ἐκδήλωσις συνταγματικῶς προστατευμένης, εἴτε γενικῶς, ὡς παρ' ἡμῖν, εἴτε ἐιδικῶς, συνταγμ. ἐλευθερίας ἀποτελεῖ νόμιμον μέσον προστασίας τῶν ἐπαγγελεματικῶν συμφερόντων.

4. Παρ' ἡμῖν ὁ θεσμὸς τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας μέχρι τοῦ 1920 ἐρρυθμίζετο ὑπὸ τοῦ Ρωμ. δικαίου, καθ' ὃ ὑπῆρχε πλήρης ἐλευθερία περὶ τὴν λύσιν τῆς ἐργατικῆς σχέσεως· ἀρκεῖ νὰ ἐγίνετο συμφῶνως πρὸς τὴν bona fides ἐκτός, ἐὰν ἦτο δυνατὴ ἢ ἀπόδειξις τῆς υπάρξεως ἐπιτοπίου σχετικοῦ ἐθίμου, ὁπότε ἔδει νὰ τηρηθῇ ἢ ὑπ' αὐτοῦ δριζομένη προθεσμία. Προσπάθειαι ρυθμίσεως τοῦ θέματος γενόμεναι τὸ 1911, κυρίως δὲ τὸ 1913 μὲ τὸ προσχέδιον νόμου «περὶ συμβάσεως ἐργασίας» δὲν ἐτελεσφόρησαν. Τὸ 1919 κατηρτίσθη σχέδιον νόμου, ἐπὶ τῇ θάσει τῶν προοδευτικῶν ἀντιλήψεων, τὰς ὁποίας ἐξεπροσώπει ὁ ἰταλ. νόμος τοῦ 1917 καὶ ἐγένετο ὁ ν. 2112 τοῦ 1920, εἰς τῶν προοδευτικωτέρων νόμων, ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως τότε δλοκλήρου τοῦ κόσμου. Ὁ νόμος οὗτος ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν ἰδιωτ. ὑπαλλήλων καὶ ἐπεξετάθη διὰ τοῦ Β.Δ. τῆς 16-7-20 καὶ εἰς τοὺς ἐργάτας, τεχνίτας καὶ ὑπηρέτας ὠρισμένων ἐπιχειρήσεων Ὁ ν. 2112)20 περιώρισε σημαντικώτατα τὸ δικαίωμα τῆς ἐκτάκτου καταγγελίας εἰς τὴν πρακτικῶς ἀσήμαντον περίπτωσιν—καταδίκη δι' ἀξιόποιον πράξιν— καὶ ἐπηύξησε κατὰ πολὺ τὰς προθεσμίας προειδοποιήσεως. Ὁ νόμος

13) Herz. ἐνθ' ἄνωτ. σ 327 ἐπ.

13α) Μετὰ πολλὰς ἀμφιταλαντεύσεις ἡ νομολογία υἱοθέτησε τὴν ὀρθὴν λύσιν. X. Ἀγαλλοπούλου, Ὁ ν. 2112/20. Μία ἱστορικὴ ἀναδρομή, 1957, σ. 10 σημ. 17α. (ἀνατ.).

14) Π. Βερροιοπούλου. Ἡ κατὰ τῆς ἀπωλείας τῆς θέσεως ἐργασίας προστασία τοῦ ἀσθενοῦντος μισθοῦ. ΕΕΔ, 15, σ. 465 ἐπ. 529 ἐπ. X. Ἀγαλλοπούλου ὁ ν. 2112/20. Μία ἱστορικὴ ἀναδρομή, 1957, σ. 10 (ἀνατ.), Α. Σακελλάρου. Νομικὰ πλάσματα εἰς τὸ Ἔργ. δίκαιον, ΕΕΔ, 8, σ. 178 ἐπ.

15) Α. Σακελλάρου. Ἡ μεταβολὴ τοῦ προσώπου τοῦ ἐργοδότην 1943.

16) Α.Π. 670]53 ΕΕΔ, τ. 13, σ. 62.

οὗτος θελιωθεὶς καὶ συμπληρωθεὶς διὰ τοῦ ν. 4558 τοῦ 1930 ἀνήκει εἰς τὸ στάδιον τῆς τυπικῆς προστασίας καὶ στηρίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς προειδοποιήσεως καὶ οὐχὶ τῆς ἀποζημιώσεως, πρὸς ἣν ἐλαφρὰν μόνον προσχώρησιν ἔκαμεν ὁ συμπληρώσας καὶ θελιώσας αὐτὸν νόμος 4558)30. Περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς καταχρηστικῆς ἀσκήσεως τοῦ δικαίωματος καταγγελίας δὲν ἐγένετο παρ' ἡμῖν συζήτησις, πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Α.Κ., διότι καὶ νομοθ. κείμενα ἐπαρκῆ δὲν ὑπῆρχον καὶ ἡ κρατοῦσα γενικὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀναιτιώδους τῆς καταγγελίας ἡμπόδιζαν μίαν ἔρευναν τῆς ἐσωτέρας φύσεως τῆς καταγγελίας. Διὰ διαφόρων νόμων ἐθεσπίσθησαν περιορισμοὶ εἰς τὸ δικαίωμα τῆς καταγγελίας, καθ' οὓς δὲν ἐπετρέπετο ἡ καταγγελία, παρὰ μόνον, ὅταν ὑπῆρχον ὄρισμένοι λόγοι, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξὶς θὰ διεπιστούτο καθ' ὄρισμένην διαδικασίαν. Οὕτως ὁ νόμος 244 τοῦ 1936, συμπληρωθεὶς διὰ τοῦ νόμου 771 τοῦ 1937 «περὶ προστασίας ἐφέδρων παλαιῶν πολεμιστῶν», ὁ ν. 694 τοῦ 1937 «περὶ αὐθεντικῆς ἐρμηνείας, συμπληρώσεως καὶ τροποποιήσεως ἀσφαλ. νομοθεσίας» ὁ ν. 6294 τοῦ 1934 καὶ ἄλλοι.

Οὗτοι ἀνήκουν πλέον εἰς τὸ στάδιον τῆς θετικῆς οὐσιαστ. προστασίας μὲ ἀμεσοῦ ἐπενέργειαν. Διαρκούσης τῆς κατοχῆς σημαντικὴ μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὰς περὶ καταγγελίας τῆς συμβάσεως διατάξεις διὰ τοῦ ν.δ. 424 τοῦ 1941, τροποποιηθέντος διὰ τοῦ α.ν. 1038)42 (17). Διὰ τῶν νομοθετημάτων τούτων ἀνεγνωρίσθη εἰς τὸν μισθωτὸν τὸ δικαίωμα ἐπιτήσεως ἐξ ὧς, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας παρὰ μόνον δι' ὄρισμένον λόγον καὶ ὑφ' ὄρισμένας προϋποθέσεις περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου ἀπεφαίνετο εἰδικὸν ὄργανον. Τὸ ν.δ. 424)41 κατηργήθη διὰ τοῦ ν. 44 τοῦ 1944, ὅστις πρὶν ἢ ἐφαρμοσθῆ, ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ν. 118 τοῦ 1945, συμπληρωθέντος μετὰ ταῦτα. Διὰ τούτων κατηργήθη τὸ «δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν» καὶ ἐπανήλθομεν εἰς τὴν τυπικὴν προστασίαν μὲ τὴν σημαντικὴν διαφορὰν, ὅτι ἀντὶ τοῦ συστήματος τῆς προειδοποιήσεως εἰσῆχθη τὸ σύστημα τῆς ἀποζημιώσεως, στηριζόμενον ὅμως ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμέσου ἐνεργείας, δηλ. τῆς ἀκυρότητος τῆς κατὰ παράθεσιν τοῦ νόμου γενομένης καταγγελίας. Τὸ σύστημα τοῦτο, τροποποιηθὲν διὰ τοῦ ν. 2961 τοῦ 1954 μετερρυθμίσθη βασικῶς διὰ τοῦ νόμου 3198 τοῦ 1955, ὅπερ ἐπανάφερε τὸ παλαιὸν σύστημα, στηριζόμενον ὅμως πλέον ἐπὶ τῆς ἀμέσου καὶ οὐχὶ τῆς ἀπλῆς ἐμμέσου ἐνοχικῆς ἐνεργείας καὶ μὲ σημαντικὰς τροποποιήσεις καὶ θελιώσεις. Οὕτω τοῦ λοιποῦ τὸ σύστημα προειδοποιήσεως περιορίζεται εἰς τοὺς ὑπαλλήλους, ἐνῶ διὰ τοὺς ἐργάτας παραμένει τὸ σύστημα ἀποζημιώσεως. Σημειωτέον, ὅτι ὁ ν. 3198)55 ἐπεξέτεινε τὴν ὑποχρέωσιν καταγγελίας καὶ ἐπὶ τῶν ἀκύρων συμβάσεων ἐργασίας, ἐφ' ὅσον ἐδημιουργήθη σχέσις ἐργασίας (18). Παραλλήλως ἡ ἐἰσαγωγὴ τοῦ Α.Κ. ἐβελτίωσε ἔτι περισσότερο τὸν θεσμὸν τῆς καταγγελίας, διότι πρῶτον ἐπεξετάθη γενικῶς εἰς πάντας τοὺς μισθωτοὺς ἢ διαδικασίαν τῆς καταγγελίας—δυστυχῶς ὅμως οὐχὶ ὁμοίμορφος, δι' ἔχοντες

17) Λιτξεροπούλου. Ἡ καταγγελία τῆς συμβάσεως ἐργασίας μετὰ τὸ Ν.Δ. 424/41, 1942, σελ. 31 ἐπ. Β. Βιτσαξῆ. Ἡ καταγγελία τῆς συμβάσεως ἐργασίας κατὰ τὸν ν. 765/43, 1944.

18) Τὰς περὶ τούτου ἀμφισβητήσεις ὄρα ἀνωτέρω σελ. 136.

σύστημα καταγγελίας⁽¹⁹⁾ — και δεύτερον εισήχθη ο θεσμός της απαγορεύσεως της καταχρηστικής ασκήσεως του δικαιώματος (άρθρ. 281 Α.Κ.). Πράγματι δέ, επί τη βάση του άρθρου τούτου εύρέως εφαρμοσθέντος ετέθησαν νομολογιακώς σημαντικοί περιορισμοί εις την άσκησην του δικαιώματος της καταγγελίας⁽²⁰⁾. Η νομολογία είναι πλουσιωτάτη εις περιπτώσεις. Συνεπώς εισήλθομεν εις τὸ στάδιον της άρνητικῆς ουσιαστικῆς προστασίας, τὴν ὁποίαν ὁμως πολλοὶ εἰδικοὶ νόμοι ἔχουν ἤδη υπερπηδήσει, ἀποδεχθέντα τὴν θετικὴν ουσιαστικὴν προστασίαν.

Ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία καὶ νομολογία, συνεπῆς πρὸς τὴν ἐν § 3 ἐκτεθεῖσαν γενικὴν τάσιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἔχει ἀναγνωρίσει ὅλους τοὺς ἐκεῖ ἀναφερομένους λόγους, ὡς μὴ συνεπαγομένους τὴν λύσιν τῆς συμβάσεως. Τέλος, ὡς ἐν δῆμα πρὸς τὴν σταθερότητα τῆς θέσεως τοῦ μισθωτοῦ δέον νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ 1939 διὰ τοῦ νόμου 2000 «περὶ λήψεως μέτρων καταπολεμήσεως τῆς ἀνεργίας» γενικευθέντα θεσμὸν τῆς ἐκπεριτροπῆς ἐργασίας⁽²¹⁾, ὅστις προηγουμένως ἐφηρμόζετο ἐν περιωρισμένῃ ἐκτάσει. Τὸν θεσμὸν τούτον ἀντικατέστησεν ἀπὸ τοῦ 1945 ὁ ν. 118 (άρθρ. 9 § 2) «περὶ ἀσφαλίσσεως κατὰ τῆς ἀνεργίας»⁽²²⁾, ὁ θεσμὸς τῆς διαθεσιμότητος⁽²³⁾, καθ' ὃν ὑπὸ τὴν σήμερον ἰσχύουσαν μορφήν του καὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἐκμεταλλεύσεις, ἐν περιπτώσει περιορισμοῦ τῆς οἰκονομικῆς των δραστηριότητος δύνανται ἀντὶ τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας νὰ θέτουν εἰς διαθεσιμότητα τοὺς μισθωτοὺς των, ἐπὶ χρόνον μὴ δυνάμενον νὰ ὑπερβῇ ἐν συνόλῳ τοὺς τρεῖς μῆνας ἐτησίως (άρθρ. 10 ν. 3198/55).

Αἱ συλλογικαὶ συμβάσεις παρ' ἡμῖν ἐλάχιστα ἀπασχολήθησαν μὲ τὸ θέμα τῆς καταγγελίας τῆς συμβάσεως. Οὕτω π.χ. ὑφίσταται ὑποχρέωσις πρὸς προειδοποίησιν πρὸ δύο ἡμερῶν ὅταν δὲν συντρέχη περίπτωσις ἐφαρμογῆς τῶν περὶ καταγγελίας διατάξεων (σ. σ. ἐργατοτεχνιτῶν οἰκοδομ. ἐργασιῶν 18-11-55 ΕΕΔ, 15, 182, ἐργατοτεχνιτῶν ὁδοποιίας καὶ ἀσφάλτου πάσης φύσεως, 27-7-56 ΕΕΔ, 15, 1221) ἢ ὑποχρέωσις προειδοποιήσεως ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας, ὅτι θὰ παύσῃ ἐργαζόμενος τὴν ἐπομένην (σ. σ. ἐργατοτεχνιτῶν οἰκοδομῶν Σάμου 18-8-54. ΕΕΔ, 14, 212 κλπ.) ἢ ὑποχρέωσις τῶν ἐργατοτεχνιτῶν καὶ μαθητευομένων μετὰ συμπλήρωσιν διμήνου ὑπηρεσίας πρὸς προειδοποίησιν τοῦ ἐργοδότη πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος (σ. σ. ἐργατοτεχνιτῶν ἡραφῆς γυναικείων φορημάτων, 21-8-56 ΕΕΔ, 16, 183) ἢ ἄλλαι διατάξεις, σ. σ. 17-7-51 «περὶ ταξιθετῶν κινηματοθεάτρων Θεσσαλονίκης, ΕΕΔ, σ. 1374).

Οὕτω πλέον ἡ λύσις τῆς συμβάσεως ἐργασίας ἀπόλυτον ἄλλοτε δικαίωμα

19) Καποδίστρια. Δύο συστήματα καταγγελίας τῆς συμβάσεως ἐργασίας εἰς τὸ Ἑλλ. ἐργ. δικ. ΕΕΔ, 2, 580.

20) Παρ' ἡμῖν ἡ νομολογία ἔδωκεν εὐρύτατον περιεχόμενον εἰς τὴν καταχρηστικὴν ἀσκησην τοῦ δικαιώματος τῆς καταγγελίας. Πρὸβλ. Καποδίστρια. Ἡ κατάχρησις δικαιώματος εἰς τὴν καταγγελίαν τῆς συμβάσεως ἐργασίας, 1947. Τούση σ. 452 ἐπ. Σακελλαροπούλου. ΕΕΔ, 7, 305, Καυκά, ἀρχ. Ν.Α. 585, Χ. Ἀγαλλοπούλου. ΕΕΔ, 2, 740 ἐπ. Ἡλιοῦ. ΕΕΔ, 7, 1, Ρωμανοῦ ΕΕΔ, 7, 224. Χαρισιάδου. ΕΕΔ, 12, σ. 1052, ἐπ. 1109 ἐπ. Γενικότερον Π. Θεράπου. Τὸ ἄρθρον 281 Α.Κ., 1951.

21) Ζάρεα. Ἀνεργία καὶ ἐκπεριτροπῆς ἐργασία. 1940.

22) Τριμή. Ἡ ἀνεργία ἐν τῇ Ἑλληνικῇ νομοθεσίᾳ, 1946, σ. 169 ἐπ.

23) Χ. Ἀγαλλοπούλου. Ἡ διαθεσιμότης, ἐν Οἰκονομικῇ καὶ Λογιστικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ. 1957, τ. γ' σ. 126 ἐπ. Τούση. Ἐργατικὸν δίκαιον, 1957, σ. 422 ἐπ.

του εργοδότη, ἐτέθη ὑπὸ πολλοὺς περιορισμοὺς καὶ εὐρισκόμεθα ἐγγὺς τῆς ἀναγνω-
ρίσεως ἐνδὸς ἀληθοῦς δικαίωματος τοῦ μισθωτοῦ ἐπὶ τῆς θέσεώς του.

Μὲ τὰς σημειωθείσας ἀνωτέρω καὶ ἐν συντομίᾳ σκιαγραφηθείσας ἐξελι-
κτικὰς τάσεις, τὸ ἐργατικὸν δίκαιον λαμβάνει μίαν νέαν μορφήν, ἣτις δλονὲν
καὶ περισσότερον, ἐν τῷ πνεύματι τῆς προστασίας τοῦ μεγάλου ἀγαθοῦ, τῆς
ἐργασίας καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ἀπο-
μακρύνει αὐτὸ ἀπὸ τὰ παραδεδεγμένα νομικὰ πλαίσια καὶ τὸ διαμορφώνει εἰς
πρωτοπόρον τῆς νομικῆς σκέψεως.

ΤΟ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ

(ΑΛΜΑΝΑΚ 1958)

τῆς ΑΝΩΤΕΡΑΣ ΣΧΟΛΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τεύχη Α' καὶ Β'

Πωλοῦνται εἰς ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα

ἕκαστον τεῦχος δρχ. 25